



Osmanlı Saltanat Rüyalarını Sosyolojik Okumak: Meşruiyet, İktidar ve Çifte Sultanlık

A Sociological Reading of Ottoman Sultanate Dreams: Legitimacy, Authority, and Dual Sultanate

Sıddık Ağçoban*^{ID}

Öz

Bu çalışma, “Osmanlı saltanat rüyaları sosyolojik açıdan ne ifade eder?” sorusundan hareketle Osmanlı’da rüyalar yoluyla inşa edilen sosyopolitik süreçleri ve bunların İslam diniyle bağlantısının kurulduğu noktaları ele almaktadır. Söz konusu süreçlerin din, toplum ve siyaset üçgeninde ifade ettiği anlamın sosyolojik ifadesi çalışmanın temel amacıdır. Kapsamı Osmanlı’nın kuruluş dönemiyle yıkılış dönemi arasında saltanata dair anlatılan rüyalarlardır. Literatür taraması yoluyla tespit edilen rüyalar arasında tipik vasıflar taşıyanlar seçilmiş ve bunlar üzerinden inşa edilen sosyal süreçlere odaklanılmıştır. Genellikle tarih bilimi kapsamında ele alınan Osmanlı saltanat rüyalarını sosyolojinin konusu hâline getirmesi, çalışmanın özgün tarafını oluşturmaktadır. Bu haliyle çalışma aynı zamanda bir rüya sosyolojisi denemesi mahiyetindedir. Rüya anlatılarına dayanan sosyolojik sonuçların, anlatılan rüyaların gerçekliğinden önce geldiğine yönelik bir bakış açısına sahiptir. Çalışmada söz konusu rüya anlatılarının, yönlendirici, inşa edici, motive edici, meşruiyet sağlayıcı fonksiyonlara sahip olduğu tespit edilmektedir. Ayrıca bu anlatılar, bir yandan Osmanlı’yı hem İslam hem de Türk geleneğine bağlarken, diğer yandan devlette “kurumsal sultanlık” ve “manevi sultanlık” anlamında bir “çifte sultanlık sistemi” tesis etmektedir. Genel olarak bakıldığında, rüya anlatıları imparatorluğun tarihsel seyri boyunca sosyo-politik dinamiklerin şekillenmesinde önemli bir konuma sahip olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Rüya Sosyolojisi, Osmanlı Saltanat Rüyaları, Çifte Sultanlık Sistemi, Saltanatın Meşrulaştırılması.

Abstract

This study examines Ottoman sultanate dreams and identifies the socio-political processes constructed through dream narratives, as well as their points of intersection with Islam. Its primary objective is to interpret, sociologically, the meanings that these processes assume within the triadic framework of religion, society, and politics. The research encompasses dream narratives concerning the sultanate recorded from the foundation of the Ottoman state to its dissolution. From the dreams identified in a literature review, those with typical, recurring characteristics were selected to focus on the social processes constructed around them. The study’s originality lies in treating Ottoman sultanate dreams –traditionally examined within the discipline of history– as an object of sociological inquiry. As such, the study also serves as an essay in the sociology of dreams. The study’s perspective prioritizes the sociological implications of the dream narratives over questions of their factual authenticity. The findings indicate that these dream narratives served directive, constructive, motivational, and legitimizing functions. Moreover, they simultaneously linked the dynasty to Islamic and Turkic traditions while contributing to the formation of a “dual sultanate system,” comprising an institutional and a spiritual sultanate. Overall, dream narratives played a significant role in shaping the empire’s socio-political dynamics throughout its history.

Keywords: Sociology of Dreams, Ottoman Sultanate Dreams, Dual Sultanate System, Legitimization of Sultanate.

* Sorumlu yazar - Corresponding author & Kırklareli Üniversitesi s.agcoban@hotmail.com

Araştırma Makalesi - Research Article & Benzerlik / Similarity: 10

Başvuru & Submitted: 2 Aralık 2025 & Kabul & Accepted: 9 Mayıs 2026

Atıf & Citation: Ağçoban, S. “Osmanlı Saltanat Rüyalarını Sosyolojik Okumak: Meşruiyet, İktidar ve Çifte Sultanlık”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 29 (2026): 431-458.



Published by the Journal of Ottoman Civilization Studies, İstanbul, Türkiye

This is an open-access article under the CC BY-NC 4.0 license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Giriş

Annemaria Schimmel'e göre İslam Tarihi söz konusu olduğunda rüyaların toplumla irtibatı o kadar belirgindir ki, Arapça, Farsça ve Türkçe kaynaklarda kayıtlı rüyalarından yola çıkarak geçmiş İslam tarihini ve çeşitli dini ve teolojik akımları yeniden yazmak mümkündür.¹ Schimmel'in İslam Tarihi özelinde rüyalarla ilgili bu tespit ve öngörüsü önemlidir. Fakat tarihi, dini ve teolojik akımların rüya literatürü temelinde yeniden ele alınması psikolojik, tarihî, teolojik ve sosyolojik açıdan yöntembilimsel ortaklığa dayalı interdisipliner bir alanı gerektirmektedir. Oysa rüyaların incelenmesi söz konusu olduğunda, bu bilimler arasında yeterli düzeyde dayanışma olduğu söylenemez.

Rüyaların incelenmesi genellikle modern bilimlerden psikoloji ve yan dallarının ilgi alanı olarak görülür. Bunun yanında rüyaların teolojik, mistik ve edebî çalışmaların konusu olduğu da görülmektedir. Rüyaların en az konu edildiği beşerî bilimlerden birinin sosyoloji olduğunu söylemek mümkündür. Sosyoloji ilişkisel alanlara odaklandığından ve bununla da bağlantılı olarak sosyolojinin klasik kuramları genellikle rüya konusunu göz ardı ettiğinden, bir sosyolog için rüyaları incelemek, haliyle, öncelikli konular arasında görülmemektedir. Oysa rüyaların bireye bakan boyutu inkâr edilemez olsa da, onların bazı sosyal hareketleri tetikledikleri, dini bir grubun oluşumunda ve meşruiyetinde önemli roller aldıkları, toplumsal bir olayı/olguyu harekete geçiren önemli kararların alınmasında etkili oldukları gerçeğini göz ardı etmemek gerekir.²

Rüyaların, kişi ve toplumların hayatında yönlendirici bir rol oynamadığı bir evre yok gibidir. Nitekim rüyalar, bireysel mesajlar ve gaybıla ilgili bilgiler taşıyabildikleri gibi, teolojik bir doktrin hakkında bilgi verebilir ve belirli bir siyasi eylemle ilgili olabilir.³ Onun içerdiği teolojik mesajlar bir dini grubun oluşumunu tetiklediği ve onu meşrulaştırdığı gibi, siyasi eylemle ilgili olanlar da siyasi sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler'i dünya çapında bir katliam yapmaya teşvik eden sürecin onun gördüğü bir rüyaıla bağlantılı olduğu ileri sürülmektedir. Buna göre o, kâbus şeklinde gördüğü bir rüya sayesinde hayatı kurtulunca bunu Tanrı'nın kendisini vatani kurtarmak için görevlendirdiği şeklinde yorumlamış, bu yorum da onu milyonlarca kişinin hayatına mal olan o dramatik kargaşanın bir numaralı sorumlusu haline getirmişti.⁴

Bu çalışma, rüyaların politik sonuçlar doğurduğu/doğurabildiği tezinden hareketle Osmanlı saltanat rüyalarını ele almakta; bu kapsamda rüya anlatılarının dini, politik ve sosyolojik sonuçlarını incelemektedir. Çalışma rüyaları sosyolojik incelemenin konusu

¹ Annemaria Schimmel, *Halifenin Rüyaları: İslam'da Rüya ve Rüya Yorumu*, çev. Tuba Erkmen (İstanbul: Kabalci Yayınevi, 2005), 312.

² Siddık Ağçoban, "Dini Grubun İnşasında Rüya Anlatılarının Rolü", *İnterdisipliner Açıdan Rüya-1*, ed. Veli Atmaca, Mehmet Salih Gecit, ve Mehmet Deri (İstanbul: Kitabî Yayınları, 2025), 393, 421.

³ Gustave E. Von Grunebaum, "The Cultural Function of the Dreams as Illustrated by Classical İslam", *The Dream And Human Societies*, ed. Gustave E. Von Grunebaum ve Roger Caillois (Berkeley: University of California Press, 1966), 11-18.

⁴ Nerys Dee, *Rüyaları Anlamak: Rüyaların Gücünden Faydalanmak İçin Bir Rehber*, çev. Nilüfer Kavalalı (İstanbul: İlhan Yayınevi, 1997), 35, 38-39.

haline getirdiğinden hem araştırma alanı hem konusu hem de yöntemi hakkında detaylı bilgi verme ihtiyacı hâsıl olmuş, buna binaen “Çalışmanın Konusu, Alanı ve Yöntemi” adlı başlık altında detaylı açıklama yapılmıştır.

1. Çalışmanın Konusu, Alanı ve Yöntemi

Konu: Rüyalar yalnız kişilerin kaderini belirlemez, aynı zamanda milletlerin de kaderini tayin eder. Tarihin akışı birçok kez rüyalar aracılığıyla değişmiştir.⁵ Bu durum Osmanlı tarihi için de geçerlidir ve Osmanlı’da kritik süreçlerin bir çoğunda akışın belirlenmesinde rüyaların, bilhassa saltanat rüyalarının, etkili olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumun genellikle Osmanlı Tarihi alanında yapılan çalışmalarda ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmalara kısaca değinmeden önce konunun bağlamıyla ilgili olacak şekilde rüya hakkında bazı temel bilgilerin hatırlatılması yararlı olacaktır.

Bir psikoloji terimi olarak rüya (dream), genellikle uykuda görülen hikâye imajları, uyku sırasındaki zihinsel etkinlikler, hayaller ve bilinçdışının uykuda sembolik olarak dışavurumu olarak tanımlanmaktadır. Rüya ile ilgili başka tanımlar da yapılmaktadır, fakat nasıl tanımlanırsa tanımlansın, rüya her hâlükârda gizemini korumaktadır.⁶ Bu gizem sayesinde rüyalar, tarih boyunca Eski Mısır, Antik Yunan ve Hindistan başta olmak üzere neredeyse her kültürde insanların ilgisini çekmiştir.⁷ Örneğin, Mısır firavunları ve kralları rüyaları tanrı ve tanrıçaların yol gösteren mesajları olarak görmüşlerdir.⁸ Krallar tahta geçecekleri zaman, bazen yapmaları gereken şeyleri rüya yoluyla öğrenirlerdi. Krallıkta kötü giden ve tanrıların beğenmedikleri şeyleri, gördükleri rüyaları yorumlayarak anlamaya çalışırlardı.⁹ Mısırlılar gibi Yunanlılar da rüyaların tanrılar tarafından gönderildiğine inanırlardı; ruhani bir yolculuğun uykudayken başladığını, ruhun bu esnada ölümden sonraki yaşamına hazırlandığını düşünürlerdi.¹⁰

Dinler genellikle rüyalara insanüstüne ait mesajlar olarak bakma eğilimindedir. Rüya dünyadaki dinlerin neredeyse tamamında gizli mesajlar olarak telakki edilmiş, onun yorumlanmasına ve anlaşılmasına ayrı bir önem verilmiştir.¹¹ Müslümanlar arasında rüyalar daha yüksek bir gerçeklikten bakış olarak nitelendirilmektedir. “İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar” manasındaki rivayet, İslam toplumlarında rüya tartışmalarını etkisi altında bırakmıştır.¹² Buna bağlı olarak, Müslümanlar arasında rüyayı uykuda insan ruhunun manevi âleme dalması ve metafizik âlemde (gaipen) kendisine

⁵ Dee, a.g.e., 35.

⁶ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003), 643.

⁷ Nilüfer Evginer, “Psikolojik ve Dini Bir Fenomen Olarak Rüya” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 135-236.

⁸ Dee, a.g.e., 35.

⁹ İsmail Taşpınar, “Dinlerde Rüya”, *Tarihten Günümüze Tartışmalı İnanç Meseleleri-II: Nur-ı Muhammedî, Vahdet-i Vücut, Rüya, Tenasüh (Reenkarnasyon)*, ed. Mehmet Bulgen ve İsmail Taşpınar, 2. bs. (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 316.

¹⁰ Sozzi Holbeche, *Rüyaların Gücü*, çev. Mehmet Harmancı (İstanbul: Say Yayınları, 1994), 126-27.

¹¹ Taşpınar, a.g.e., 313.

¹² Schimmel, a.g.e., 15, 17.

yansıyan varlıkların şekil ve suretlerini görmesi şeklinde tanımlayan¹³ çok sayıda yaklaşımla karşılamak mümkündür. Sistematik açıdan ise İslam literatüründe rüyalar üç kısma ayrılmıştır: İlahi kaynaklı olanlar, bunlar asıl rüyalar olarak değerlendirilir ve bunlara rüya-ı sâliha (veya sâdika) da denir. İkincisi, nefis ve fizyolojik kaynaklı olanlardır. Anılar ve hayallerle bağlantılıdır. Üçüncüsü ise şeytanla ilgili olup yalan bir hatırlamadan ve hayalden kaynaklanmaktadır.¹⁴ Rüya aynı zamanda ilahi hitabın bir çeşididir. Kur'an'da ilahi hitapla ilgili olarak iki tür rüyadan bahsedilir. Biri görüldüğü gibi olanlar, diğeri ise semboller aracılığıyla gerçekleşenlerdir.¹⁵ Salih rüyalar daha çok görüldüğü gibi olanlar kategorisinde değerlendirilir.

Osmanlı'da saltanat rüyalarına yönelik anlatılar, hem dinî hem toplumsal hem de tarihî açıdan önem taşımaktadır. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, genellikle konuya tarihsel ve toplumsal bir perspektiften yaklaşıldığı görülmektedir. Örneğin Özdemir'in ele aldığı "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Rüya Motifi" adlı tezde, hanedana meşruiyet kazandırma amacı bağlamında rüyalara odaklanılmış; rüyaların meşruiyet krizini çözme aracı olarak kullanıldığı, bilhassa Şeyh Edebâli'nin yorumunun Osmanlı'nın kuruluşuyla birlikte siyasi ve dini meşruiyeti sağladığı sonucuna varılmıştır.¹⁶ Konunun incelendiği tezlerden bir diğeri ise "Son Dönem Osmanlı Siyasî İstikrarsızlığına Dair Söylemler: Jön Türklerin Rüyaları" başlıklı yüksek lisans tezidir. Tezde rüya olgusunun sosyo-politik açıdan Türk devletleri ve Osmanlı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Ulaşılan sonuç, Osmanlı'da rüyaların devletle halk arasında bir köprü görevi gördüğü yönündedir.¹⁷

Osmanlı'da saltanat rüyalarını konu edinen makale çalışmaları da yapılmıştır. Ahmet Yüksel tarafından yapılan "Rüyalar ve Osmanlı İmparatorluğu" adlı çalışmada bağlam 18. asrın ortaları itibarıyla oluşturulmaktadır. Bu dönemde rüyaları ciddiye almaya yönelik tutumun zayıfladığı sonucuna varılmıştır.¹⁸ Halil Çetin, tarafından ele alınan "Osmanlı Saltanat Hülyaları ve Tarihi Bağlam" adlı bir başka makale çalışmasında ise Osmanlı kronik yazarlarının Türk-İslam devlet geleneğinden aldıkları rüya örneklerine birtakım ilaveler yaptıkları ileri sürülmektedir. Bu ilavelerde, dönemin yeni siyasi koşullarına uyum sağlama çabası, Türk devletlerine varis olma iddiası ve derviş rolünün eklenmesi gibi detayların görüldüğü tespit edilmektedir.¹⁹ M. Yazıcı ise söz konusu

¹³ Örneğin bkz. Hafız Hulusi Efendi, *Rüyaların Işığında Nefis Mertebeleri (Mizanü'n-Nüfus)*, çev. Abdurrahman Acer (İstanbul: Sebil Yayinevi, 2006), 87.

¹⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, haz. Asım Cüneyd Köksal ve Murat Kaya, c. 3 (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), 649.

¹⁵ Hayati Aydın, "İlahi Vahiy İle İnsanlığın Ortak Ontolojik Gerçekliği Arasındaki İlişki", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28, sy 1 (2024): 239, doi:10.18505/cuid.1437702.

¹⁶ Mustafa Özdemir, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Rüya Motifi" (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 1-2, 111.

¹⁷ Nazlı Ceylan, "Son Dönem Osmanlı Siyasî İstikrarsızlığına Dair Söylemler: Jön Türklerin Rüyaları" (Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022), x, 108.

¹⁸ Ahmet Yüksel, "Rüyalar ve Osmanlı İmparatorluğu", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 45 (2014): 1-23.

¹⁹ Halil Çetin, "Osmanlı Saltanat Hülyaları ve Tarihi Bağlam", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 27, sy 1 (2012): 37-68.

rüyaların ait oldukları zamanların kaygılarını, özlemlerini ve korkularını ifade ettikleri tespitinde bulunmaktadır.²⁰

Alan: Modern bilimler içinde rüyaların, başta psikoloji temelli bilimler olmak üzere, genellikle belli alanlarda incelenmiş olması, sosyolojinin bu alana hiç ilgi göstermediği anlamına gelmemektedir. Kasia Szpakowska'ya göre sosyolojik bir rüya kitabı yazmaya çalışan ilk kişi "Eski Mısır'da rüyalar" konusuna da ilgi duyan Aksel Volten'di.²¹ Aynı zamanda bir Mısır bilimci olan Volten, 1896-1963 yılları arasında yaşamış Danimarkalı bir araştırmacıydı.²² Volten'dan sonra kuşkusuz rüya sosyolojisi üzerine ilgi duyan araştırmacılar da oldu. Örneğin, Schmallegger'ın 1975 yılında Ohio Devlet Üniversitesi'nde sunduğu "The Sociology of Dreams" adlı doktora tezi, iyi bir rüya sosyolojisi çalışması olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma, Amerika'da faaliyet gösteren dini temalı dokuz gruba ait 192 kişiyle yapılan görüşme sonuçlarına dayanmakta ve rüyaların toplumsal sonuçlarını tespit etmeye odaklanmaktadır.²³ Çalışma, rüyaların bilgi, rehberlik (yönlendirme), kişisel gelişim, başarı ve sosyal etkileşim, keyif alma (enjoyment) gibi açık işlevlerinin yanında; yeniden sosyalleşme, yeni kimlik oluşumu ve statü sağlanması, meşrulaştırma, terapi gibi örtülü işlevlerinin de bulunduğu sonucuna ulaşmaktadır.²⁴

Schmallegger'ın çalışması, saha verilerine dayalı sosyolojik bir araştırma olması açısından önemlidir; ancak bu çalışmanın kuramsal girdiler oluşturma konusunda yeterli olduğu söylenemez. Bir rüya sosyolojisi konusunda gerçek manada ve kuramsal bir çalışma ortaya koyan kişi kuşkusuz Bernard Lahire'ydı. O, *The Sociological Interpretation of Dreams* adlı eserini yazarken harcadığı yaklaşık yirmi yıllık çabayla rüyaların yalnızca psikolojik bir olgu değil, aynı zamanda sosyolojik bir olgu olduğunu ispatlamaya çalıştı. Ona göre yetersiz araçlarla rüyaların içeriğini ve anlamını tanımlamaya çalışmak yerine, rüya ile ilgili toplumsal tutumların, rüyayı gören kişinin sosyal özelliklerine göre nasıl farklılaştığını incelemek daha faydalı olacaktır. Sosyolojik bir bakış, rüyaların anlamını tamamen çözmez belki, ama rüyaları bilimsel olarak nesnel veriye dönüştürmeye çalışırken hangi toplumsal engellerle karşılaşıldığını anlamamıza yardımcı olur. Lahire, özetle şu gerekçelere dayalı olarak rüyaların sosyolojik olduğu tespitinde bulunur: 1.Rüyalar sosyolojik olarak oluşturulmuş sembolik kapasitelere dayanır. 2.Rüyalar öncelikle, toplumsallaşmış bireylerin uyanık yaşamlarındaki sorunları ve kaygılarıyla ilgilidir. 3.Bu sorunlar ve kaygılar, uzun zaman önce çeşitli toplumsal deneyimler sırasında oluşturulmuş şemaları veya eğilimleri (tutum tiplerini, hareket etme, görme, hissetme biçimlerini) açığa çıkarır. 4.Bu sorunlar, kaygılar ve eğilimler, toplumsal yaşam içinde

²⁰ Muhammed Yazıcı, "Osmanlı Dünyasında Rüya Görmek Üzerine", *Asia Minor Studies* 4, sy 7 (2016): 144, doi:10.17067/ams.22230.

²¹ Kasia Szpakowska, "Aynanın İçinden: Eski Mısır'da Rüyalar", *Psikolojik Kültürel ve Dini Boyutlarıyla Rüyalar*, ed. Kelly Bulkeley, çev. Dilek Cenkçiler (Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, 2008), 30.

²² "Aksel Volten", *DanskBiografiskLeksikon*, son güncelleme: 28 Haziran 2025, https://biografiskleksikon.lex.dk/Aksel_Volten.

²³ Frank Anthony Schmallegger, "The Sociology of Dreams" (Doctoral Thesis, The Ohio State University, 1975), 10-12, 146.

²⁴ Detay için bkz. a.g.e., 146-210.

uyanırken yaşanan durumlar (etkileşim ortamları, sözler, okunan metinler, filmler veya gösteriler vb.) tarafından yeniden harekete geçirilir. 5.Rüyalara yalnızca dil becerilerini içeren ve toplumsal olarak oluşturulmuş rüya anlatımları aracılığıyla ulaşılabilir.²⁵ Lahire'in çalışması büyük oranda rüyaları oluşturan sosyal ortamı referans alan çalışmaların tipik bir örneği olarak görülebilir.

Bu ve benzeri çalışmalar rüyaların sosyolojik incelemenin konusu olabileceğini göstermektedir. Lahire'in çalışması daha kapsamlı bir alan olarak "rüya sosyolojisi" kategorisinde değerlendirilebilirken, Schmallegger'in tez çalışması daha özel bir alana aittir ve dinî gruplar örnekliliği üzerinden Din Sosyolojisi disiplinine dâhildir. Osmanlı saltanat rüyalarını ele aldığımız bu çalışma, dinin sosyolojik incelemesi kapsamında değerlendirilecek araştırmalardan biridir. Çünkü bu disiplin temelde din-toplum ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. Osmanlı saltanat rüyaları ise bize intikal edenleri itibarıyla, çoğunlukla dini mesajlar içeren rüyalar türündendir. Dini mesajlar içerdiğinden ve sosyal sonuçlar doğurduğundan, söz konusu rüya anlatıları din ile toplumun kesiştiği noktada yer almakta ve rüyalar bu bağlamda din sosyolojisinin inceleme alanına girmektedir.

Çalışma Osmanlı'da, rüya anlatıları yoluyla sosyo-politik süreçlerin nasıl inşa edildiği ve bunun dinsel bir meşruiyet aracına nasıl dönüştüğü sorusunu merkeze almaktadır. Aynı zamanda yöntem olarak sosyolojiden, veri kaynağı olarak Osmanlı tarihinden yararlandığı için interdisipliner bir çalışmadır.

Yöntem: Çalışmanın yöntemi ve bakış açısıyla ilgili iki önemli hususun izah edilmesi önem arz etmektedir. Birincisi, çalışmanın temel verilerini oluşturan rüya anlatılarının gerçekliği meselesi, ikincisi ise söz konusu anlatıların sosyal süreçlerle nasıl ilişkilendirildiği, yani verilerin (rüyaların) neye göre ve nasıl analiz edildiği konusudur.

İlk olarak, çalışmanın temel yöntembilimsel sorunu, referans alınan rüyaların gerçek olup olmadığıyla ilgilidir. Bu konuda Schimmel'in görüşü, anlatılan rüyaların gerçekliğine değil toplumsal fonksiyonuna odaklanmak gerektiği sonucunu çıkarmamızı sağlar. Ona göre bir çağın genel görüntüsü açısından rüyaların gerçek mi yoksa uydurma mı olduğunun bir önemi yoktur. Onlar yalnızca gerçeklerin değil, aynı zamanda örf ve adetlerin, anıların, geleneksel bilgeliğin birbirine girdiği büyük bir halının dokunması gibidir. Önemli olan bunların anlamını çözmektir.²⁶ Bu rüyaların kimileri tarihin aktörlerine, kimileri de izleyenlerine aittir. Birçoğu siyasi tasarıları ortaya çıkarmaktadır. Kimisi de belli ki uydurulmuştur.²⁷

²⁵ Bernard Lahire, *The Sociological Interpretation of Dreams*, çev. Helen Morrison (Polity Press, 2020), 54-62.

²⁶ Schimmel, *a.g.e.*, 16.

²⁷ Schimmel, *a.g.e.*, 312.

Diğer yandan, uydurulmuş veya ispatlanamayan rüyalar tarihsel nitelikli araştırmaları kaotik bir ortama sürüklerken,²⁸ sosyolojik çalışmaların önünü aydınlatan fenerlere dönüşebilmektedir. Bir rüya anlatısının sosyolojik açıdan önemi, gerçekliğinden ziyade ilgili toplumda bir anlatıya dönüşmüş olması ve buna toplum tarafından belirli anlamlar yüklenmesidir. Söz konusu rüya gerçek olmasa bile, bundan beklenen sosyolojik etki bu gerçekdışılığın önüne geçmektedir.²⁹ Önemli olan liderin rüya yoluyla takipçiler üzerinde tahkim ettiği ikna gücü ve takipçinin de liderin istisnai veya ilahi/tanrısal bir kaynaktan bilgi aldığına yönelik inancıdır. Bir rüya anlatısının konusu, ilgili kişisi, dolaşıma sokulduğu tarih ve bundan beklenen sosyal, dinsel veya politik sonuçlar, hepsi bir sosyolog için ayrı ve anlamlı bir veri niteliği taşıyabilir. Dini temalı bir rüya anlatısına duyulan politik ihtiyaç, toplumun girdiği siyasal bir krize işaret ederken, anlatılan rüyanın içeriği bu krizi çözmek için dinsel meşruiyet kaynaklarının nasıl kullanıldığına dair bir referans niteliği taşır. Apokaliptik metinlerdeki anlatılarda da benzer bir durum söz konusudur. Nitekim bu anlatılarda asıl belirleyici olan husus, metinlerin bireyleri - ve dolayısıyla da toplumu - yönlendirme gücüdür. Anlatının ilahi bir kaynaktan gelmiş olmasıyla insanlar tarafından uydurulmuş olması toplum üzerinde eşit derecede etkili olabilir. Toplum bir anlatıyı ilahi olarak niteliyorsa, bu niteleme anlatının kaynağının sahiçiliğini geride bırakarak belirleyici bir referans noktası haline gelir.³⁰

Bu çalışmada bu ölçüt esas alınmakta ve incelemeye konu edilen rüyaların gerçekliğinden ziyade toplum tarafından onlara yüklenen anlam ve ilgili kişiler tarafından onlardan beklenen sosyal etki üzerinden hareket edilmektedir.

İkincisi, rüyaların sosyal süreçlerle nasıl ilişkilendirildiği, neye göre analiz edildiği konusudur. Çalışmada, her bir sosyal süreçle irtibatlı olarak bir veya daha fazla rüya incelemesi yapılmıştır. Örneğin, Osman Gazi'nin rüyası devletin vizyon belgesinin sosyal tasarımıyla; Şehzade Selim hakkındaki rüyalar ise iktidarın dinsel meşruiyetiyle ilişkilendirilmektedir. Fakat bu, belli bir sonuçla ilişkilendirilmiş her bir rüyanın yalnızca o sonuçla bağlantılı olduğu anlamına gelmemektedir. Bir rüya bir liderin hem dini hem geleneksel hem de toplumsal meşruiyetini inşa etmeye yönelik bir anlatıya dönüştürülebilir. Çalışmada ilgili rüyaların tek yönlü ilişkilendirilmiş olması, ilgili sonucu en iyi açıklayan tipik örnek niteliği taşımasındandır.

Diğer yandan, bu tip bir çalışma sosyal süreçleri rüyaların sonucuna indirgemek riski taşımakta; bu da kullanılan paradigmanın ve elde edilen sonuçların pozitivist bir

²⁸ Örneğin Imber, Osmanlı tarihinin ilk dönemlerinin bilgi karmaşası nedeniyle sadece sıradan okuyucuların değil uzmanların bile kafasını karıştırdığını söyler (Colin Imber, "İlk Dönem Osmanlı Tarihinin Kaynakları", *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, ed. Oktay Özel ve Mehmet Öz (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000), 60. Afyoncu ise Osmanlı tarihinin hala çözülmemiş muammalarla dolu olduğunu belirtir. Ona göre tarihçiler, Osmanlı'nın kuruluşunu kara delik, dipsiz kuyu olarak nitelermektedirler. Bunu aydınlatmaya yönelik her çalışma aslında dipsiz kuyuyu doldurmaya çalışmaktan ibarettir (Erhan Afyoncu, "Çözülmemiş Muamma: Osmanlı İmparatorluğu Nasıl Kuruldu?", *Türk-lük Araştırmaları Dergisi*, sy 11 (2002): 257, 266.

²⁹ Ağçoban, a.g.e., 409, 424.

³⁰ Mustafa Tural, "Semitik Metinlerde Apokaliptik Anlatımlar Üzerine Psiko-Fenomenolojik Analizler", *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, sy 3 (2021): 119.

arka plan taşıyacağı anlamına gelmektedir.³¹ Mesela Osmanlı'nın kuruluşunu Osman Gazi'nin rüyasına indirgemek veya Şehzade Selim'in tahta geçmesini yalnızca rüyalar yoluyla gelen mesajlarla açıklamak ne kadar doğrudur? Çalışma, ilgili rüyaları hem içerik hem de bağlantılı süreçler açısından analiz etmekte fakat söz konusu süreçlerin tamamen bu rüyalarla açıklanması gerektiği iddiasını asla savunmamaktadır. Çalışma, rüya anlatılarının ortaya çıkardığı sonuçları tarihsel gelişmeler üzerinden tespit etmeye çalışırken, bunların rüyalarla bağlantılarını ortaya çıkarma beyanında bulunabilir; ancak bu beyan, pozitivist bir determinizmle ilişkili değildir. Örneğin Hz. Peygamber'in buyruğunu içeren bir rüyayı el aldığımızda; söz konusu buyruğu Allah'ın takdir edip etmediği veya Hz. Peygamber'in gerçekten onayının bulunup bulunmadığı konusu bir sosyal araştırmada test edilemez. Fakat toplumun inancının bu yönde olması bir sosyolog için yeterli bir referans olarak görülebilir. Buna binaen, bir sosyolog örneğin “sosyal şartlar, tasarlanmış rüyaları onlar da manevi önderler kadrosunu ortaya çıkarır” demek zorunda kalmadan da bu önderlerin sosyal sistemdeki etkinliğini inceleme konusu yapabilir. Politik bir süreç rüya anlatısıyla inşa ediliyorsa, rüyanın fizikötesi bağlantısını göz ardı ederek, gerçekliğini ve mahiyetini soruşturma konusu etmeden hareket etmek sosyolojik bir çalışmanın yöntembilimsel esnekliği sayesinde mümkün olur.

Çalışmanın verilerini Osmanlı saltanat rüyaları oluşturmaktadır. Öncelikle literatür taraması yoluyla ilgili rüyalar tespit edilmekte, bunların içinden tipik örnekler seçilerek, politik bir gelişmeyle sonuçlanmış süreçlerle ilişkili olanlar, bahsi geçen perspektifler doğrultusunda analiz edilmektedir.

2. Osman Gazi'nin Rüyası ve Devlet Vizyonunun Sosyal Tasarımı

Âşıkpaşazade'nin Edebâli'nin oğlu Mahmut Paşa'dan işittiğini söylediği meşhur bir rüya vardır.³² Onun *Tevarihi Al-i Osman* adlı eserinde anlattığına göre Osman Bey, yayladayken bir gece rüyasında saygın, ilim sahibi bir şeyhin kuşağından bir ay çıktığını ve gelip kendi koynuna girdiğini gördü. Sonra göbeğinden, gölgesi tüm dünyayı saran bir ağaç büyüdü. Bu gölgenin altında dağlar, tatlı su kaynakları, bahçeler, çeşmeler oluştu. Osman Bey rüyasını o şeyhe anlattı. Şeyh rüyayı kendi kızıyla Osman Bey'in evlenerek bir sultanlık kuracağı şeklinde tabir etti. “Oğul Osman, padişahlık sana ve senin nesline mübarek olsun. Kızım Malhûn Hatun, senin helalin oldu,” deyip derhal nikâhlarını kıydı.³³ Osman Bey'in bu rüyası 15. yüzyılda kaleme alındığı bilinen Hadîdî'nin *Tavarih-i Ali Osman* adlı eseri³⁴ başta olmak üzere hemen bütün eserlerde geçmektedir.

Bu rüya tabirinin Osman Bey üzerinde oldukça etkili olduğu ve ona padişahlıkla ilgili ciddi bir vizyon aşıladığı görülmektedir. Nitekim o, henüz padişah değilken

³¹ Ağçoban, *a.g.e.*, 394.

³² Necdet Öztürk, haz., *Aşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013), 11-13.

³³ Derviş Ahmed Aşîkî (Âşıkpaşazade), *Tevarihi Al-i Osman: Aşıkpaşazâde Tarihi*, haz. Ayşenur Kala (İstanbul: Kemer Yayınları, 2013), 35-45.

³⁴ Hadîdî, *Tavarih-i Ali Osman (1299-1523)*, haz. Necdet Öztürk (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1991), 29-31.

rüyadan sonra padişah gibi davranmaya, muzaffer bir kumandan gibi ordu sürmeye başlamıştır. Kabilesi, söz konusu rüyadan sonra hızla toparlanmış, büyümüş ve imparatorluk yolunda hızla mesafe katetmiştir. Osman Bey'in ilk fethi, hemen ertesi yıl, 1285'te Kulaca Kalesi'ni almasıyla gerçekleşmiştir. Ardından Karacahisar tekfurunun büyük ordusunu mağlup etmiştir. Sultan Alâeddin, Osman Bey'in başarılarını duyunca onda saadet nişanları olduğunu söyleyip, "Allah'ın inayeti, evliyânın himmeti ve Peygamber'in mucizesi seninle olsun" diyerek ona dua etmiş ve büyük bir ordu teçhizatı bırakıp bölgeyi ona vermiştir. Bu gelişmeler Osman Bey'in bu rüyadan kısa bir süre sonra fiilen bir sultana dönüştüğünü göstermektedir. Rüyanın hemen ardından bir sultan gibi davranmaya başladığını gösteren başka detaylar da vardır: O, rüyasını anlatırken ortamda bulunan, rüyaya ve yorumuna tanıklık eden bir mürid vardır. "Ey Osman! Sana padişahlık verildi, bize de şükretmek düşer?" deyince Osman Bey buna karşılık, "Ne zaman padişah olursam, sana bir şehir vereceğim," demiş ve bu sözün belgesi olmak üzere müride atasından kalma kılıcını hediye etmiştir.³⁵

Söz konusu rüya anlatısı üzerinden devlet vizyonunun sosyal inşasına detaylı şekilde değineceğiz; fakat öncelikle Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu yalnızca bir rüyayla açıklamaya çalışmadığımızı açıkça izah etmemiz gerekmektedir. Çünkü bu, bir yandan cihan tarihine yön vermiş büyük bir oluşumu basit bir nedene indirgeme hatasına yol açacağı gibi, diğer yandan Osmanlı'nın kuruluşundaki farklı dinamiklerin göz ardı edildiği anlamına gelecektir.

H. A. Gibbons, en eski Osmanlı kroniklerinde geçen bu rüya ve benzer bir versiyonunu alıntılararak, bunlar üzerinden Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu - hatta Osmanlı'nın Müslüman oluşunu bile - açıklama yoluna gitmektedir.³⁶ Fuad Köprülü ise Gibbons'un bu yaklaşımını şiddetle eleştirmektedir. Köprülü'ye göre Gibbons, söz konusu rüya anlatısının bir menkıbe (légende) olduğunun farkındaydı, fakat o, tarihi belgelerin olmadığı o dönemlerde bu gibi menkıbelerin "tarihi vakıaların kolektif muhayyilede bozulmuş akislerini ihtiva ettiğine" ikna olmuş birisiydi. Köprülü bu menkıbelerin, bilhassa Osmanlı soyundan gelen Küçük Asya aşiretlerini ikna etme ve onlar üzerinde otorite kurma arzusuna yönelik olarak ilahi bir meşruiyet sağladığı konusunda hemfikiridir. Ancak Gibbons'un bu menkıbeleri kesin deliller gibi görmesini eleştirmek ve onun dayanaklarını "çürük" bir zemin olarak görmektedir. Ona göre, eski Osmanlı kroniklerinde yer alan buna benzer menkıbelerin tenkide tabi tutulmadan bir hakikat gibi görülmesi hatadır.³⁷

Köprülü'nün yaklaşımı, bir veya birkaç menkıbeden yola çıkarak bir imparatorluğun kuruluşunu tüm yönleriyle açıklamaya çalışmanın tarihçi hassasiyetiyle uyumadığını göstermesi açısından önemlidir. Fakat bu çalışma açısından konunun akademik boyutları farklılık arz etmektedir. Nitekim çalışmanın odak noktası Osmanlı'nın

³⁵ Derviş Ahmed Aşîkî, *a.g.e.*, 35-45.

³⁶ Herbert Adams Gibbons, *The Foundation of The Ottoman Empire: A History of The Osmanlis Up To The Death of Bayezid I (1300-1403)* (Oxford: Clarendon Press, 1916), 23-27.

³⁷ Mehmet Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu (Külliyat 8)*, ed. Orhan Köprülü (İstanbul: Alfa Tarih, 2015), 54-58.

kuruluşunu hazırlayan dinamiklerden ziyade kuruluşundan sonra dolaşıma giren ve yıkılış dönemine kadar devam eden rüya anlatılarının meşruiyet krizlerinin çözülmesinde, iktidarın tahkim edilmesinde ve devlet vizyonunun sosyal tasarımı nasıl kullanıldığına yönelik referansları yakalamaktır. Başta da belirttiğimiz gibi sosyolojik açıdan bir rüyanın gerçekliğinden daha önemli olan şey, o rüya anlatısı yoluyla inşa edilen meşruiyet ve iktidar eksenli sosyal gerçekliktir. Bu gerçekliğin bugün bile geniş bir çevrede Osmanlı'nın hem dinen hem de siyaseten meşruiyetini inşa etmeye devam ettiği görülmektedir.

Osman Gazi'ye nispet edilerek anlatılan bu rüya; tarihi, siyasi, dini ve kültürel birçok açıdan değerlendirme konusu yapılmıştır. Bu makalenin bakış açısından ise bu, devlet vizyonunun sosyal tasarımıdır. Günümüzde bağımsızlık bildirgeleri, uluslararası ilişkiler ve gelecekle ilgili vizyonların genellikle yazılı belgeler ve sözleşmeler üzerinden düzenlendiği görülür. Devletler halkına kendini tanıtırken, hatta propaganda yaparken bile çoğunlukla bu belgelere dayanır. Fakat Osmanlı'da, anlaşıldığı kadarıyla, bu vizyonun öncelikle sosyal olarak inşa edilmesi yoluna gidilmiştir; bunun için de rüyalar önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Söz konusu rüyaların devlet vizyonunun sosyal tasarımıyla ilgili olduğuna dair dört nokta dikkat çekmektedir.

Birincisi, meşruiyet ihtiyacının hâsıl olduğunun anlaşılmasıyla ilgilidir. Ve bu meşruiyet ihtiyacının Müslüman olmayanlara değil, Müslümanlara yönelik olduğu açıktır.

Osmanlı'nın küçük bir beylikten kısa sürede büyük bir devlete dönüşmüş olması Osmanlı tarihinin en dikkat çekici meselelerinden biri olarak görülmektedir.³⁸ Bu durum o günkü koşullarla da bağlantılı olarak Osmanlı'yı hem bazı fırsatlarla karşılaştırmış hem de bazı risklerle yüz yüze getirmiştir. Söz konusu fırsatlar, beyliğin yaşadığı bölgede oluşan büyük çaplı siyasi boşlukla ilişkilidir. Köprülü'nün belirttiğine göre o dönemde Bizans yorgun ve zayıf düşmüş, Anadolu'yla ilgilenemez olmuştu. Osman Bey, bunu fırsat olarak gördü ve Bizans toprakları üzerinde hâkimiyetini genişletmeye başladı. Sınırlarındaki Türk beylikleri ise bu ilerleyişe karşı düşmanca bir tutum takınmadı, aksine Osman Bey'e destek vererek onu güçlendirdiler. Balkanların fethiyle orduya katılan genç nüfusun artması ve Orhan dönemindeki iskân politikalarıyla birlikte Osmanlı hâkimiyeti Gelibolu'ya kadar ilerledi. Tüm bunlar ilk hükümdarların kurucu kabiliyetleriyle birleşince Osmanlı Devleti'nin kuruluşu hızla tamamlanmıştır.³⁹

Diğer yandan tam bu döneme denk gelen Moğol istilas, bölgede siyasal dengeleri kökten değiştirerek İslam tarihi açısından adeta bir dönüm noktası oluşturmuştur. 1258 yılında Bağdat'taki İslam halifeliği Moğollar tarafından yıkılmış⁴⁰ ve Abbasi halifesi öldürülmüştür. Bu büyük yenilgi, Müslümanlar arasında derin bir manevi çöküntüye yol açmıştır. İslam coğrafyasının başka şehirlerinde yaşanan katliamlar, bu çöküntüyü daha

³⁸ Ersin Gülsoy, "Kuruluştan İstanbul'un Fethine", *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, ed. Tufan Gündüz, 8. bs. (Ankara: Grafiker Yayınları, 2020), 16.

³⁹ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1959), 103-10.

⁴⁰ Gibbons, *The Foundation of The Ottoman Empire*, 27.

da derinleştirmiştir.⁴¹ Manevi çöküntüden daha önemli olanı ise halifeliğin yıkılmasıyla açılan siyasi ve teolojik boşluktur. Çünkü İslam toplumlarında halife hem siyasi lider hem de dini önderdi. Moğol istilası siyasi ve teolojik dengeleri iki açıdan değiştirmiştir. İlk olarak Halifeliğin yıkılması Sünni teolojinin, arkasındaki siyasi desteği kaybetmesine sebep olmuştur. İkinci olarak ise bu istila, Özdemir'in de belirttiği gibi İslam toplumunda korku salan ve giderek yükselen İsmâîlîlerin tarihe karışmasına yol açmıştır.⁴² Böylece bir yandan Sünniliğin üzerinde, rakipleri tarafından gelen teolojik baskı kalkmış ama diğer yandan onun siyasi temsiliyeti noktasında ciddi bir boşluk oluşmuştur.

Hem Bizans tarafındaki zafiyet hem de İslam halifeliğinin yıkılması Osmanlı'yı birdenbire bölgede rakipsiz bırakmıştır. Böyle bir durumda Osmanlı'nın bu büyük boşluğu doldurma niyetiyle hareket etmeye başladığını ileri sürmek, Köprülü'nün de açıklama tarzına uygun olarak mümkündür. Fakat bu noktada Osmanlı, ciddi bir meşruiyet kriziyle karşı karşıya gelmiştir: İmamet meselesi. Çünkü Osmanlı'nın, tıpkı Selçuklular, Memluklar ve Karahanlılar'da olduğu gibi, Müslüman Türkleri yönetmesi meşruiyet açısından önemli bir sorun teşkil etmiyordu. Fakat Müslüman Arap toplumlarını da kapsayan bir yönetim söz konusu olduğunda "imamet meselesi" ciddi bir meşruiyet krizi potansiyeli taşımaktadır.

İmamet, yani Müslümanların yöneticisinin kim olacağı meselesi, İslam'ın başından beri ulemayı meşgul etmiş bir konudur. Bu, Müslümanlar arasında hem ihtilafa neden olan ilk konu hem de ihtilafın en derin yaşandığı meseledir. İmamet, din ve dünya işlerinin yürütülmesinden sorumlu tam başkanlık sistemidir. Bazı tanımlarda imamet Hz. Peygamber'in vekilliği olduğu açıkça belirtilmektedir. Hilafet kavramıyla imamet kavramı her ne kadar tam olarak aynı anlama gelmiyor olsa da İslam tarihinde genel olarak bu iki kavram aynı manada anlaşılmış, İslam devlet başkanının unvanı olarak kullanılmıştır.⁴³

İmamet meselesinin temelini, imamet Arapların Kureyş kabilesinden yani Hz. Peygamber'in soyundan olması gerektiği düşüncesi oluşturmaktadır. Bu düşüncenin dayanağı da Hz. Peygamber'den nakledilen "İmamlar Kureyş'tendir." hadisidir. İlk dönem Ehl-i Sünnet uleması bu nakilden dolayı imamların Kureyş'ten olmasını şart koşmuşlardır. Hatta Şia uleması çerçeveyi biraz daha daraltarak Kureyş'in Haşimoğulları kolundan olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁴⁴ Bir Türk aşiret devleti olma sınırlarını aşp Arapları da kapsayan milletlerarası bir topluluğun yönetimini hedeflediğinde, Osmanlı Devleti'nin, bilhassa ulema kanadından gelecek meşruiyet eleştirilerine maruz kalacağı açıktır. Fakat Osmanlı'nın kuruluşuna yakın dönemlerde İslam ulemasının imamet konusundaki fikirlerinin değişmeye başladığı görülür. Ulema, tarihi, içtimai ve siyasi farklılaşmalar nedeniyle imamet Kureyş'ten olması gerektiği konusunda ısrarcı olmaktan vazgeçmiştir. Bilhassa Abbasi devletinin sonuna doğru halifelerin görevlerini

⁴¹ Murat Tural, "Hülâgû Han'ın Bağdat'ı İstilas (1258) ve Tahribe Teşvik Meselesi", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 10, sy XXX (2017): 21-50.

⁴² H. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilası ve Abbâsî Devleti'nin Yıkılışı*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 9.

⁴³ Hasan Gümüşoğlu, *İslam'da İmamet ve Hilafet* (İstanbul: Kayihan Yayınları, 1999), 34-37, 40, 51-52.

⁴⁴ Gümüşoğlu, *a.g.e.*, 203.

yerine getiremedikleri gerekçesiyle imamın Kureyş kabilesinden olma şartının artık geçerli olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. Böyle bir durumda başka bir kabileye mensup bir müslümanın da halife, dolayısıyla da imam olabileceğini belirtmişlerdir.⁴⁵

Osmanlı'nın yükselişi ile Abbasi halifeliğinin yıkılması arasındaki bağlantı bu süreçte daha anlamlı hale gelmektedir. Söz konusu rüya anlatısı İslam devleti yönetiminin (imamet) doğrudan ilahi bir mesaj yoluyla Osmanlı'ya verildiği ve dolayısıyla Araplar da dâhil, gerektiğinde tüm Müslümanları yönetme ve temsil etme meşruiyetinin Osmanlı'da bulunduğu mesajını taşır. Bölgedeki siyasal ve toplumsal koşullar böyle bir mesajın dolaşıma sokulması açısından oldukça uygundur. Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa* adlı çalışmasında bu rüyanın hem dünyevi hem de ilahi otoriteyi ima ettiğini belirtmektedir. Ona göre bu rüya Balkanlar ve Anadolu'da elde edilen zaferleri haklı gösteren bir zemin oluşturunuyordu. İmparatorluğun kuruluş efsaneleri arasında en dayanıklı olanıydı. Osmanlılar otoritelerini pekiştirme mücadelesi içinde devletin kuruluş tarihinden çok, egemenlik haklarının temelini oluşturan vizyonla ilgilendiler.⁴⁶ İncalcık'ın bu konudaki görüşleriyle Finkel'in ileri sürdükleri arasında detay farkı olsa da paralellik olduğu görülmektedir. Nitekim İncalcık'a göre çevresindeki beyliklerin ve hanedanların baskısı ve meydan okumaları altındayken Osmanlı sultanları, geleneğe uygun şekilde otoritelerinin ilahi bir kökene dayandığını vurgulamak zorunda kaldılar. Âşıkpaşazade, bu görevin Şeyh Edebâli tarafından yerine getirildiğini gösterme gayretinde olmuştur.⁴⁷

Her iki durumda da ortaya çıkan sonuç meşruiyet arayışıyla ve devlet vizyonunun ilanı ile ilgilidir. Finkel'in yazdıkları, bu arayışın milletlerarası bir mahiyet taşıdığını ima ederken, İncalcık'ın yazdıkları ise Türk beylikleri arasında gerçekleşen bir yarışla ilgili olduğunu ileri sürmektedir. Yavuz Sultan Selim döneminde Arap coğrafyasının fethedilmesiyle imamet fiilen Osmanlı'ya geçmesi, Osmanlı'nın Arapları da kapsayan bir İslam imameti vizyonu ile hareket ettiğinin göstergesidir. Gerek Osman Bey hakkında anlatılan rüyalar gerekse Sultan Selim'in -ileride geleceği üzere- imametini meşrulaştıran rüyalar bu vizyonun oluşumunda rüya anlatılarının önemli bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır.

İkincisi: Bağlantılı rüyalar. Osman Gazi'ye isnat edilen rüya bununla sınırlı değildir. Bir başka versiyonda Osman Bey bir müslümanın (Şeyh Edebâli'nin) evinde misafir olur. Ev sahibi ona bir Kur'an verir. Osman Bey Kur'an'a saygısından ayağını uzatıp yatamaz ve bütün gece ayakta Kur'an okur. Bir ara kendinden geçtiği sırada rüyasında bir melek ona Allah'ın selamını getirir ve der ki: Sen benim kelimama böyle saygılı olduğun için ben de senin çocuklarını ve torunlarını kuşaktan kuşağa onurlandıracağım.⁴⁸

⁴⁵ Gümüşoğlu, *a.g.e.*, 203, 217.

⁴⁶ Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa: Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü (1300-1923)*, çev. Zülal Kılıç (İstanbul: Timaş Yayınları, 2007), 2.

⁴⁷ Halil İncalcık, "Âşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı?", *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, ed. Oktay Özel ve Mehmet Öz (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000), 132, 141.

⁴⁸ Gibbons, *a.g.e.*, 23; Schimmel, *a.g.e.*, 330-31.

Osmanlı'nın kuruluş dönemiyle bağlantılı rüya anlatıları sadece Osman Gazi'ye isnat edilenlerle de sınırlı değildir. Göğsünden çıkan ağaç motifli rüyanın aynısının Babası Ertuğrul Bey'e isnat edildiği versiyonlar da vardır. Bu versiyonda Şeyh Edebâli, Ertuğrul Bey'in oğlu Osman için aynı yorumu yapar ve kızını onun doğacak oğluna vereceğini söyler.⁴⁹ Bağlantılı rüyalar konusu, devletin kuruluşuyla ilgili vizyon inşa etme çalışmalarında aynı sonuca varacak birden fazla aracın kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Üçüncüsü: Söz konusu rüyanın veya rüyaların yalnızca mevcut durumu meşrulaştırmaya yönelik değil, aynı zamanda bir gelecek vizyonu inşa etmeye yönelik olmasıdır. Benzer rüyaların içinde bazılarının uzak mesafelerdeki ülkelerin ve kentlerin fetihlerini ima eder tarzda olması, devletin geleceğiyle ilgili vizyon çalışmaları yapıldığını, bu vizyonun halk arasında tanınması için de sözlü anlatı ve menkıbe geleneğinden yararlanıldığını göstermektedir. Hedeflenmiş fetihlerin içinde İstanbul da vardır. Gibbons'un naklettiğine göre bu rüyada ağacın dalları bütün dünyayı kaplamıştı. Kılıç gibi uzanan yaprakları altında Kafkaslar, Atlas Dağları, Toroslar ve Balkanlar vardı. Bir rüzgâr, ağacın yapraklarını İstanbul şehrine doğru savurdu. Şehir iki denizin ve iki kıtanın birleştiği noktada yer alıyordu; iki safir ve iki zümrüt arasına yerleştirilmiş bir elmas gibi görünüyordu.⁵⁰ Bu rüya ne kadar dolaşıma girdi ve ne kadar kişiye ulaştıysa, Osmanlı halkının arasında İstanbul'un fethedileceğine dair beklentinin o kadar yükseldiğini tahmin etmek zor değildir. Hz. Peygamber'in İstanbul'un fethedileceği yönünde müjdeli sözleri bulunduğu dair anlatıların bu vizyon öğretileriyle birleştiği düşünüldüğünde, bir halk beklentisinin ötesinde bir ordu hazırlığının başladığını ileri sürmek bile mümkün hale gelmektedir.

Osmanlı'nın başlangıcında hem Osman Gazi'yi hem de beyliğinin üstlendiği/üstleneceği politik dinsel vizyonu meşrulaştıran etkenler önder pozisyonundaki kişilere isnat edilen rüyalarla sınırlı değildir. Bilhassa Orta Asya dervişlerinin sağladığı mistik destek bu süreçte hızlandırıcı bir rol üstlenmiştir. Hoca Ahmet Yesevî'nin dervişlerinden biri olan Sarı Saltuk, Anadolu'ya gönderildiği dönemde bölge, iç istikrarsızlık ve beylikler arası çekişmelerle sarsılmaktaydı. O günlerde her beylik kendi bağımsızlık arzusunu ön planda tutuyordu. Aktarılanlara göre Sarı Saltuk, bu karmaşık ortamda Osmanlı'nın İslam dünyasını yönetmeye liyakatli olduğunu görmüş, Osmanlıları destekleme kararı almış ve Osman Gazi'yi "bizim beyimizdir, onunla sofu olun" diyerek takdim etmiştir. Ayrıca Sarı Saltuk, Kafkasya'dan Kırım'a kadar pek çok bölgeyi dolaşarak İslam'ı yaymaya çalışmış, bu esnada bir gece rüyasında Hz. Peygamber'i görmüştür. Rüyasında, kendisine Edirne'nin fethine dair emir verildiği belirtilmektedir.⁵¹

Burada özellikle dikkat çekmek istediğimiz nokta, Avrupa, Balkanlar, Arap coğrafyası gibi Osmanlı'nın geleceği açısından stratejik bölgelerin alınacağına dair dolaşan rüya anlatılarıdır. Bunlar bir devlet vizyonunun sadece politik ve askeri kanatlar

⁴⁹ Bkz. Halil Çetin, "Ağaç Motifli Osmanlı Saltanat Rüyasının Tabir İlmi Açısından Değerlendirilmesi". *Gazi Akademik Bakış* 5, sy 10 (2012): 32.

⁵⁰ Gibbons, *a.g.e.*, 24.

⁵¹ Rahmi Serin, *İstanbul ve Anadolu Evliyalari* (İstanbul: Pamuk Yayıncılık, 2003), 253-54.

açısından değil aynı zamanda halk bilincinde de inşa edildiğinin göstergesidir. Çünkü Osmanlı'da bu tür anlatılar daha çok halkla politik-askeri güçler arasında köprü görevi gören dervişler aracılığıyla dolaşıma sokulmaktaydı. İnalıcık'a göre Osman Gazi'nin rüyasını yorumlayan Şeyh Edebâli Vefai tarikatının meşhur bir halifesiydi. Osmanlı tarihini yazan Âşıkpaşazade de bu tarikata mensuptu. Onu Osmanlı tarihini yazma konusunda yönlendiren de aynı tarikattı. Vefai şeyhlerinin nüfuzu Osman Gazi'nin halefi üzerinde de devam etmiş, Orhan Gazi'yi en fazla etkileyen kişi Edebâli'nin yeğeni Ahi Hasan olmuştur. Osmanlı'da şeyh ve dervişler sadece yöneticilere yakın olmakla yetinmezlerdi, Osmanlı ordusunda tanınmış dervişler bulunur ve askerleri cesaretlendirirlerdi.⁵² Diğer yandan dervişlerin asıl faaliyet alanları kırsalda kurdukları zaviyelerdi. Bir yandan saray ve karargâh ile bağlarını sürdürürlerken, diğer yandan bu zaviyeler aracılığıyla halkla iç içe yaşarlardı, bilhassa kırsal bölgelere yerleşerek halkı Batı'ya doğru büyüyen bir Türk akımına ve Osmanlı neferine dönüştürürlerdi.⁵³

Bu durum aynı zamanda Osmanlı'nın neden başarılı olduğuyla ilgili temel bir soruyu da belli ölçüde açığa kavuşturmaktadır: Lindner, "Osmanlı'nın kuruluşunda itici güç kutsal savaş arzusu veya gazi ruhu inşa etmekse, bu ruh neden daha önce başarılı olmadı?" sorusunu sormaktadır. Nitekim bu arzu ve ruh daha önce Danişmentliler'de ve Selçuklular'da da vardı.⁵⁴ Benzer bir soruyu Finkel de sorar ve soruya şu yönde bir açıklama getirir: Kurucu kadro olan Türkmenlerin gelenekleri yazılı değil sözlüydü ve ancak rakipleri haritadan silinince kendi kökenlerinin öyküsünü yazdılar. Rakiplerinin kalıcı bir devlet kurma çabalarının başarısızlığı üzerine kendi tarihlerinin altını çizdiler.⁵⁵ Buna göre aslında önceden böyle bir vizyon yoktu. Rakipleri yok olup meydan Osmanlı'ya kaldığında, tarihin ortasındaki anıt için bir öykü yazma ihtiyacı duyuldu.

Bu tip açıklamalar konunun sosyo-politik ve tarihî bağlamıyla uyumludur; fakat böyle bir başarı öyküsünün arkasında bir derviş örgütlenmesinin gördüğü manivela etkisini de göz ardı etmemek gerekir. Dervişler sadece Osmanlı'nın kuruluşunda etkili olmadılar. Hâkim devlet vizyonunun, "...Türkiye Cumhuriyeti; şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru ve en hakiki tarikat, tarikat-ı medeniye-dir..." prensibiyle yazıldığı Cumhuriyet dönemine kadar etkilerini sürdürdüler. Bu söz, gerçek tarikatın medeniyet yolunu takip etmek olduğu fikrini merkeze alan; şeyh, mürit, tarikat gibi unsurların artık işlevsiz kaldığını ve devlet yönetiminde söz sahibi olamayacağını beyan eden bir çeşit deklarasyondur. O dönemde devlet-tarikat ilişkilerini kökten değiştirmiştir ve süreç, tarikatların tasfiyesiyle sonuçlanmıştır.

Dördüncüsü: Osmanlı padişahlarının nesebiyle ilgilidir. Tarihçiler Osmanlı'nın etnik kökeniyle yakından ve detaylı şekilde ilgilenmişlerdir.⁵⁶ Fakat bu ilginin genellikle Osmanlı'nın kuruluş safhasına kadar devam ettiği ve yalnızca baba tarafından gelen

⁵² İnalıcık, *a.g.e.*, 132, 141, 144.

⁵³ Detay için bkz. Ömer Lütfi Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri* (İstanbul: Hamle Yayınları, 2020).

⁵⁴ Rudi Paul Lindner, "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde İtici Güç ve Meşruiyet", *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, ed. Oktay Özel ve Mehmet Öz (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000), 427.

⁵⁵ Finkel, *a.g.e.*, 5.

⁵⁶ Örneğin bkz. Fuad Köprülü, *Osmanlı'nın Etnik Kökeni* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999).

nesebe odaklanıldığı görülmektedir. Oysa Osmanlı nesebiyle ilgili, devletin kuruluşu aşamasında gerçekleşen ve Osmanlı sultanlarının tamamını ilgilendiren -Osman Gazi hariç- önemli bir detay vardır: Osman Bey'in bir şeyhin kızı olan Mal Hatun'la evlenmesi ve bundan dolayı tüm Osmanlı padişahlarının anne tarafından aslında bir şeyhin torunları olmasıdır. Mal Hatun'la ilgili genel kabul görmüş bilgi, Âşıkpaşazade'nin yazdıklarıyla da uyumlu olarak, onun Şeyh Edebâli'nin kızı olduğu yönündedir. Söz konusu rüya anlatısı sadece Osman Bey'i padişah yapmakla kalmamakta, aynı zamanda Şeyh Edebâli'nin kızını da padişah zevcesi (Hatun) ve dolayısıyla tüm Osmanlı padişahlarının annesi yapmaktadır.

Gibbons, söz konusu rüyaya/rüyalara ve bununla bağlantılı olarak Osman Bey'le Mal Hatun'un evlenmesine özel bir önem atfetmektedir. Ona göre, bu evlilikte çiftin aşk hikâyesinden daha önemli olan unsur, bu rüyanın taşıdığı dini motiftir. Bunun sayesinde oluşan inanç, adeta Osmanlı'nın varoluş nedeni hâline gelmiştir. Şeyh Edebâli, bu evlilik sayesinde halifeliği yeniden kurma ve Hz. Peygamber'in adını üç kıtada yayma görevine layık bir nesil bulmuştur.⁵⁷ Burada asıl dikkat çekici olanı ise söz konusu evlilik sayesinde Osmanlı nesebinin Hz. Peygamber'in soyuyla birleştiği yönündeki iddialardır. Her ne kadar yaygın bir kanaate dönüşmüş olmasa da, Gibbons'un belirttiğine göre Osman Bey'in Mal Hatun'la evliliği sayesinde Osmanlı sultanlarının Hz. Peygamber soyundan geldiğini ileri sürenler vardı.⁵⁸ Bu bilginin doğru olduğunu varsaydığımızda karşımıza Osmanlı sultanlarının aynı zamanda Hz. Peygamber'in soyuna dayanan sufi meşrep bir silsileden geldiği sonucu karşımıza çıkmaktadır. Padişah soyunun Mal Hatun'dan geldiği yönündeki anlatı, padişahların anne tarafından atası olan Şeyh Edebâli kanalıyla Hz. Peygamber soyundan geldiğini ileri sürmek anlamına gelmektedir.

Rüyanın Mal Hatun'la ilgili kısmının doğru olup olmamasına gelince; bazı araştırmacılar 1324 tarihli Mekece vakfiyesindeki kayıtlara dayanarak Mal Hatun'un Ömer Bey isminde birinin kızı olduğunu, Osman Bey'in hanımının ise Şeyh Edebâli'nin Bâlâ Hatun adlı kızı olduğunu yazmaktadırlar. Bâlâ Hatun Şehzade Orhan'ın değil, Şehzade Alaaddin'in annesidir.⁵⁹ Feridun Emecen, aslında Mal Hatun'un Şeyh Edebâli'yle ilgisinin bulunmadığının kesin olduğunu söyler.⁶⁰ Fakat bu bilgiler gerçek olmasa bile o dönem Osmanlı tarih yazıcılarının Osmanlı hanedanı ile Şeyh Edebâli arasında bir soy birliği tesis etme gayreti içinde oldukları açıkça görülmektedir.⁶¹ Bu da söz konusu bilgilerin tarihi gerçekliğinden ziyade, o bilgilerle inşa edilen sosyal süreçleri daha önemli hale getirmektedir. Tarih Bilimi açısından önemli olan, bu bilgilerin gerçekliği; sosyolojik açıdan önemli olan, bu bilgiler yoluyla toplumsal kabullerin ne şekilde inşa edildiğine dair perspektiftir. Bu perspektifin ne anlama geldiği konusu, Sibel Eraslan'ın yazdıkları üzerinden somut olarak örneklendirilebilir. Eraslan, Mal Hatun'u epik bir

⁵⁷ Gibbons, *a. g.e.*, 27.

⁵⁸ Bkz. Gibbons, *a.g.e.*, 25.

⁵⁹ Gülsoy, *a.g.e.*, 25.

⁶⁰Feridun Emecen, "Mal Hatun", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2019), 182.

⁶¹ Gülsoy, *a.g.e.*, 25.

tarzda yücelterek, onun her şeyden önce görülmüş bir rüya olduğunu yazar. O bir devlettir, Osmanlı'nın zuhurunda dişil anaç bir karakterdir. O, bir rüya ile Osman Gazi'nin eşi olmuştur.⁶² Bir tarih bilimcisi, Emecen'in yazdıklarını dikkate alabilir ama destansı bir Osmanlı öyküsü arayanlar için asıl heyecan veren hikâye Eraslan'ın anlattıklarıdır. Aslında uydurma bile olsa toplumda - hatta yönetim kademesinde bile - gerçek olduğuna inanıldığı sürece artık o bir gerçektir.

Sonuç olarak, Osman Gazi'nin rüyası, bu rüyanın yorumlanması, bağlantılı rüyalar, Osman Gazi'nin soyunu bir dervişle birleştirdiği yönündeki anlatı, tüm bunların kuruluştan yaklaşık bir asır sonra önemli hale gelmesi, bunların dervişler kanalıyla hem üretilmesi hem de yayılması; Osmanlı'nın kuruluşu, yükselişi ve İslam toplumlarının temsilciliğine yönelmesi süreçlerini kapsayan bir devlet vizyonunun resmi sözleşmelere ve yasal belgelere dayanmaksızın toplumsal dinamiklerle organize şekilde inşa edildiğini göstermektedir. Çalışmanın bu aşamasında yaptığımız ön tespitler, günümüz bazı Osmanlı tarihçilerinin saltanat rüyalarını “kuruluş döneminde devletin siyasi, içtimai ve dini manifestosu olarak görme”⁶³ eğilimleriyle uyumludur. Bu manifesto sayesinde sultanlık yetkisinin Allah tarafından verildiği fikrinin halk arasında yaygınlaşması hedeflenmiştir.⁶⁴ Osmanlı'da bilhassa kuruluş döneminde ve kriz zamanlarında rüyalar halkla devlet arasında bir köprü görevi görmüş; bu köprü sayesinde kaostan çözülmesi ve siyasi otoritenin sağlamlaştırılması hedeflenmiştir.⁶⁵

3. Rüyalar Yoluyla Saltanat Varisinin Tayini ve İcraatlarının Dinî Meşruiyet Kazanması

Rüya anlatıları sadece Osmanlı'nın kuruluş dönemini kapsamaz, rüyaların daha sonraki dönemlerde, üstelik kritik süreçlerde de etkili olduğu görülmektedir. Saltanat varisinin rüyalar yoluyla tesis edildiğine dair anlatılar bunun başında gelir. Bunun en tipik örneği Yavuz Sultan Selim'in tahta geçme süreciyle ilgili olanıdır.

Kadiriye tarikatı şeyhlerinden Abdurrahim Tırsî (ö. 1520), Sultan II. Bayezid ile yakın ilişkileri olan bir şeyhtir. II. Bayezid'in hanımı ve aynı zamanda Şehzade Korkut'un annesi (Nigâr Hatun) sık sık Tırsî'nin hanımını ziyaret ederek, onun aracılığıyla eşinden dua ve destek talep etmektedir. Amacı, II. Bayezid'in ardından tahta Şehzade Korkut'un geçmesini sağlamaktır. Hanımı da bunu Tırsî'ye sık sık hatırlatır. Anlatıldığına göre Şehzade Korkut'un annesi bir gece rüyasında Hz. Peygamber'in de bulunduğu bir meclis görür. Orada Tırsî de vardır. Tırsî, Hz. Peygamber'e hangi şehzadenin tahta geçmesinin daha uygun olacağını sorar. Hz. Peygamber, “Rum'un Kara Oğlanı'nın muradı Selim'dir” diye yanıt verir. Nigâr Hatun, Karaoğlan'dan kastın Tırsî olduğunu anlar. Uyanır uyanmaz hemen Tırsî'nin yanına gider ve rüyasını anlatıp “Biz sizden Şehzade Korkut'un padişah olmasını istemiştik ama siz Şehzade Selim'in padişah olmasını istediniz,” der. Tırsî bunun üzerine, Şehzade Korkut'un çocuğunun (erkek)

⁶² Sibel Eraslan, *Kadın Sultanlar*, 3. bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 21-25.

⁶³ Çetin, *a.g.e.*, 27.

⁶⁴ Özdemir, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Rüya Motifi”, 110.

⁶⁵ Ceylan, *a.g.e.*, 108.

olmayacağını, o padişah olursa Osmanlı neslinin yok olacağını, bunun da Allah rızasına uygun olmadığını söyler.⁶⁶

Bu rüyadan anlaşılan, Tırsî'nin tutumunun II. Bayezid'in hanımının rüyasıyla birleşip Şehzade Selim'in tahta geçmesi konusunda önemli bir yönlendirme sağladığı yönündedir. II. Bayezid'in birden fazla oğlu vardır, üstelik en büyükleri Şehzade Selim değildir. Şeyhlerin Osmanlı sultanlarını yönlendirdiği bilinen bir gerçektir; fakat buradaki detay, Şehzade Selim için bu yönlendirmenin kaynağının bir rüya olduğu yönündeki anlatıdır. Rüyalara Hz. Peygamber'in girmesi, saltanat varisi gibi önemli ve kritik atamalar da dahil rüyanın buyurgan niteliğini artırır. Çünkü bu, atamanın bizzat Hz. Peygamber tarafından yapıldığı ve buna bağlı olarak da meşru olduğu anlamını taşır.

Şehzade Selim'in sadece saltanatı üstlenmesi sürecinde değil, saltanat döneminde aldığı kritik kararlarda da Peygamber onayıyla hareket ettiğine dair rüya anlatıları söz konusudur. Örneğin Mekke'nin alınması ve Arap bölgelerine yapılan seferlerin bizzat rüyalar yoluyla Hz. Peygamber tarafından teşvik edildiği bilgisi vardır. Bunlardan birine göre, Sultan Selim bir gece bir rüya görür. Rüyasında Hasan adında birinin kendisine bir görev bilgisi getireceği söylenir. Padişah biraz soruşturduktan sonra bu kişinin Kapı Ağası Hasan olduğunu anlar. O sırada Hasan Ağa şöyle bir rüya görmüştür: Sarayın kapısı hızla çalar, kapı açılır. Kapının önü eli bayraklı ve silahlı nurani kişilerle doludur. Önde İslam'ın dört büyük halifesi vardır. Bunlar Sultan Selim'e Hz. Peygamber'in selamını iletir ve Hameyn (Mekke ve Medine) hizmetinin kendisine verildiğini belirtirler. Sultan Selim bunu duyunca, “Demez miyiz ki biz bir tarafa memur olmadan, yani emir verilmeden hareket etmeyiz?” der. Bunun üzerine Arabistan Seferi hazırlıkları başlar.⁶⁷

Bu anlatılardaki detaylar önemlidir: İlk olarak, Şehzade Selim'in çok sayıda erkek kardeşi arasında sıyrılıp tahta geçmesi onun saltanatını şüpheli hale getirebilirdi. Ama Hz. Peygamber'in onayı olduğuna dair rüya veya rüyalar bu durumu meşrulaştırmakta; bu da olası şüphelerin dozunu önemli ölçüde azaltmakta, hatta belki de bitirmektedir. Diğer yandan İslam ülkelerine savaş ilan etmesi, bilhassa adında “haram” kelimesi bulunan iki kutsal şehri alması, Müslümanlar arasında başka bir meşruiyet krizini gündeme getirebilirdi. Ama bunun da bizzat Hz. Peygamber tarafından onaylandığı yönündeki rüyalar bu krizi daha başlamadan bitirmektedir. Üstelik rüya süreçlerinin tek taraflı olmaması, başkalarının da rüya ortakları olarak sürece dahil olması dikkat çekicidir. Yani söz konusu rüyaları gören Şehzade/Sultan Selim değildir. Onun meşruiyeti her seferinde başkaları tarafından görülen rüyalar sayesinde sağlanır. Bağlantılı rüyalarda birbiriyle ilişkili ne kadar kişi varsa, meşruiyetin o kadar güçlü olduğu sonucu çıkar.⁶⁸

⁶⁶Serin, *a.g.e.*, 216.

⁶⁷Savaşkan Cem Bahadır, *İbn Sirin: Rüyalara Kitabı* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017), 48-49.

⁶⁸Her ne kadar bu makalenin kapsamına girmese de konuyla paralellik göstermesi açısından Mustafa Kemal Atatürk'ün bizzat Hz. Peygamber tarafından Türkiye'nin meşru lideri olarak atandığına dair bir rüya vakası için İsmail Kara'nın *Şeyh efendinin Rüyasındaki Türkiye* adlı kitabına bakılabilir. Kara, bu rüya

Yukarıda imamet ve hilafet meselesinden bahsedilmişti. Bu mesele, Yavuz Sultan Selim'in "halife" unvanını üstlenmesi bağlamında daha anlamlı hale gelmektedir ve bunun yalnızca siyasi bir üstünlükle açıklanması hatalıdır. Çünkü Hicaz ve Mısır'ın fetihle birlikte Sultan Selim sadece hükmen değil, fiilen de İslam dünyasının yöneticisi olmuştur. Onun, çevresine gönderdiği mektuplarda Allah'ın bölgede düzeni sağlama görevini kendisine verdiği yönünde ifadeler kullandığına dair bilgiler mevcuttur.⁶⁹ Bu bilgilerin doğru olduğunu varsaydığımızda, onun bu kanaatte olmasının arka planında söz konusu rüyaların yattığını tahmin etmek olası hale gelmektedir. Buna göre, Sultan Selim bu rüyalar sayesinde kendisine ilahi bir yetki verildiğine inanmaktadır. Bundan daha önemli olanı ise gerçekten de böyle bir yetki transferinin o dönemde hem politik hem de sosyolojik açıdan kabullenilmiş olmasıdır. Sultan Selim'in "Halife" unvanını meşru bir yetki olarak kullanması, Osman Gazi'ye isnat edilen rüyalarla başlayan meşruiyet inşa etme sürecinin tamamlandığı, hatta meşruiyet sorununun hem siyasi hem de dini-manevi açıdan tamamen çözüldüğü anlamına gelir.

4. Rüyalar Yoluyla Yapısal Hiyerarşik Sistemin Tesisi

Dini bir topluluğun yapısında üç tür hiyerarşiye dayalı sistem bulunur. Birincisi, maddi hiyerarşik sistemdir, dini yapının kurumsal boyutunu tesis eder. İkincisi manevi hiyerarşik sistemdir, başında din kurucusunun karizmatik manevi şahsiyeti bulunur. Ona manevi açıdan yakın olanlar derecesine göre hiyerarşinin üstünde bir konuma yerleşir. Üçüncüsü ise geleneklerin buyurgan tavrıyla belirlenen kronolojik hiyerarşidir. Geleneğin önemli görüldüğü toplumlarda, yapıyı tarihsel geçmişin içinde bir meşruiyet noktasına bağlar.⁷⁰

Osmanlı toplumu ve yönetsel sistemi, üyelerini din bağıyla bir araya getirmiş sırf dinî bir grup⁷¹ olarak tanımlanamaz. Fakat gerek kuruluşu gerekse işleyişi açısından onun belli koşullarda dini bir grup gibi hareket ettiği anlaşılabilmektedir. Yukarıda referans alınan üç tür hiyerarşi Osmanlı toplumunda da görülür. Birincisi devlet hiyerarşisidir, bu hiyerarşinin başında padişah bulunur. İkincisi olan manevi hiyerarşinin başında Hz. Peygamber bulunur. Tarikat şeyhleri hiyerarşinin ara basamaklarına yerleşmiştir. Üçüncüsü ise dinî açıdan İslam geleneği, millî açıdan Türk geleneğidir. Osmanlı'da saltanat rüyalarının, bu hiyerarşik sistemleri tesis etmede esas alınan temel referanslardan biri olduğu görülmektedir.

Önce maddi hiyerarşik sistemin tesisine bakalım. Gerek Osman Gazi'nin rüyası gerekse Sultan Selim'le ilgili rüyalar, devletin başına kimin geçeceği, yasal otoriteye

sayesinde muhafazakârların bir kısmının saf değiştirerek Atatürk'ün tarafına geçtiğini, Türkiye'deki tarikat ve cemaatlerin özünde yeni yönetimle barışık olduklarını, bununla bağlantılı olarak devletin de İslamcılarla aslında ciddi bir sorun yaşamadığını yazmaktadır. Detay için bkz. İsmail Kara, *Şeyhendifinin Rüyasındaki Türkiye*, 4. bs (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008), 15-16, 21, 23-28, 310-11.

⁶⁹ Bkz. Azmi Özcan, "Hilafet (Osmanlı Dönemi)", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998), 546.

⁷⁰ Siddik Ağçoban, "Hiyerarşiler ve Dini Topluluğun Örgütlenmesindeki Rolü", *İslami Araştırmalar Dergisi* 31, sy 3 (2020).

⁷¹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 276.

kimin sahip olacağı konusunda rüyaların referans alınabileceğine dair açık bir beyanat ortaya koymaktadır. Şehzade Murat'ın tahta geçme sürecinde de benzer bir durum söz konusu olmuştur: II. Selim tahttayken oğlu Şehzade Murat bir rüya görür. Rüyasını sadece Şüca Dede adında bir derviş tabir eder ve yakında tahta çıkacağı şeklinde yorumlar. Şehzade Murat tahta geçeceği haberini alınca Şüca Dede'ye intisap eder ve bundan sonraki rüyalarını mektup yoluyla ona iletir.⁷² Gerçi Şüca Dede'nin yaptığı yalnızca isabetli bir yorumdur, Şehzade Selim'de olduğu gibi, Şehzade Murat'ın tahta geçmesini sağlayan bir girişim değildir. Ancak bilhassa saltanat rüyaları söz konusu olduğunda bir rüya sadece bir rüya değildir; adeta gerçekleşmesi için ortaya konmuş bir eylem planıdır. Söz konusu bu üç örnek, her hâlükârda Osmanlı'da saltanat rüyalarının, sultanın meşru yönetim hakkına sahip olduğunun bir onay belgesi gibi işlev gördüğünü göstermektedir.

Manevi hiyerarşik sistemin tesisinde de rüyaların etkili olduğu görülmektedir: Osmanlı'da devlet yapısı sultanın yegâne söz sahibi olduğu bir sistem değildi. Bu yapıda siyasetle tasavvuf iç içe girmiş durumdaydı.⁷³ Sufiler, dervişler veya şeyhler özünde manevi hiyerarşik sistemin elemanlarıydılar. Sultanlar ise aslında maddi hiyerarşiyi (devlet yönetimini) temsil ediyorlardı. Maddi hiyerarşik yapıyla manevi hiyerarşik sistem, yapısı gereği birbiriyle uyumsuzdur. Osmanlı yönetiminde bu uyumsuzluk şeyhlere sağlanan avantajlar sayesinde belli ölçüde telafi ediliyordu. Bu avantajlar sayesinde, şeyhler manevi yönlendirmeler söz konusu olduğunda padişahlardan üstün konumda bulunuyorlardı. Padişahlar da bu üstünlüğü önemli ölçüde kabullenmiş durumdaydılar. Bunun en tipik örneğini Emir Sultan'ın rüyaları üzerinden Yıldırım Bayezid'in yönlendirildiği vakalar oluşturmaktadır.

Anlatıldığına göre, Emir Sultan gördüğü bir rüyayla Medine'ye gider ve inzivaya çekilir. Bir süre sonra rüyasında Hz. Peygamber ona Rum diyarına gitmesi için talimat verir. Emir Sultan verilen talimattaki işaretleri takip ederek Bursa'ya gelir. Hz. Peygamber tekrar rüyasına girer ve Yıldırım Bayezid'in kızıyla evlenmesini söyler. Aynı gün Bayezid'in kızı Hundi Hatun'un rüyasına da girer ve Emir Sultan'la evlenmesini söyler. Bayezid o sırada Edirne'de seferdedir. Hundi Hatun saray halkıyla konuşur ve Peygamber'in emrine karşı gelinmez diyerek evlenmeyi kabul eder. Derhal nikâh kıyılır. Bayezid bu olayı haber alınca öfkelenir ve ikisinin de öldürülmesini emreder. Fakat gerek araya giren kişiler gerekse tanık olduğu gelişmeler sayesinde Emir Sultan'ın manevi kişiliğinden ikna olur. Hatta Emir Sultan'dan özür diler. Bundan sonra Emir Sultan Yıldırım Bayezid'in arkasında manevi bir güç olarak yücelmeye başlar. Bir türlü alınamayan Angolos kalesinin onun manevi gücü sayesinde fethedildiğine inanılır. Niğbolu Zaferi sonrası padişah, onun tavsiyesi üzerine 20 ayrı cami yerine, 20 kubbeli Ulu Camii'yi yaptırır. "Yıldırım" unvanını da Emir Sultan'ın kendisine verdiği söylenmektedir. Emir Sultan, Yıldırım Bayezid'in yaşam tarzı ve kararları üzerinde derin etkiler bırakmıştır.⁷⁴

⁷² Özgen Felek, *Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları (Kitabü'l-Menamat)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014), 1, 11.

⁷³ Alvan, *a.g.e.*, 128-31.

⁷⁴ Serin, *a.g.e.*, 228-30.

Emir Sultan'ın saraya Bayezid'den izin almadan girmesi, ondan izin almadan kızıyla evlenmesi, ölüm emrinin yerine getirilememesi, tüm bunlara rağmen bir de Bayezid'in Emir Sultan'dan özür dileyip onun talimatlarını uygulamak üzere ona biat etmesi Emir Sultan'ın manevi hiyerarşik sistemdeki konumunun padişahın maddi hiyerarşik sistemdeki konumundan daha üstün görüldüğü ve yönetsel ortamda da bunun kabul edildiği anlamını tam olarak içermektedir.

Bir başka örnekte ise rüya, padişahın kurumsal hiyerarşisinin yanında manevi hiyerarşinin de ön sıralarında yer aldığı mesajını taşımaktadır. Anlatıldığına göre, Kanuni Sultan Süleyman bir cami yaptırmaya niyet eder. Tam kararını verdiği gece rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Hz. Peygamber ona caminin yapılacağı yeri ve detaylarını söyler. Ertesi gün Kanuni, Mimar Sinan'ı çağırır ve caminin yapılacağı yeri gösterir. Mimar Sinan, Kanuni'nin rüyasında kendisine gösterilen tüm detayları anlatır. Kanuni şaşırarak bunları nasıl bildiğini sorar. O da mahcup bir şekilde "Dün geceki rüyada sizin hemen arkanızdaydım" yanıtını verir.⁷⁵ Bu rüyada Kanuni'nin hem maddi hem de manevi hiyerarşik sistemlerdeki üstünlüğünü içeren bir mesaj vardır. Şehzade Selim'le ilgili rüyayla karşılaştıracak olursak şöyle bir fark görürüz: Şehzade Selim olayında rüyayı bir başkası görür ve Hz. Peygamber'den talimatı alıp sultana iletir. Ama Kanuni bizzat kendisi Hz. Peygamber'le görüşecek bir manevi üstünlüğe sahiptir. Anlatıdaki bir diğer kişi Mimar Sinan'dır. Mimar Sinan bir tarikat şeyhi olmadığı için bu rüyadan yola çıkarak Kanuni'nin şeyhten üstün gösterildiği anlamı çıkarılamaz. Ama Kanuni, Mimar Sinan'ın mutlak amiriyken ve istenen camiye yapması için sadece emir verebilecekken bunu yapmaz. Onun yerine Mimar Sinan'ı Peygamber buyruğuyla ikna etmeye çalışır. Mimar Sinan'ın Hz. Peygamber'in bulunduğu manevi bir ortama dâhil edilmesi/olması onun sıradan bir mimar olmadığı, manevi üstünler meclisine dahil birisi olduğu anlamını taşır. Manevi mecliste hem Hz. Peygamber'le doğrudan konuşması hem de Mimar Sinan'dan önde olmasından dolayı, bu rüya anlatısında manevi hiyerarşik sistemdeki üstünlüğü ön plana çıkarılan kişi öncelikli olarak Kanuni Sultan Süleyman'dır.

Osmanlı sultanlarının aynı zamanda birer evliya olduğu yönünde yaygın bir halk kanaati vardır. Bu kanaatin oluşmasında bu tür rüya anlatılarının oldukça etkili olduğunu tahmin etmek zor değildir. Bunu çok sayıda örneklerle desteklemek de mümkündür: III. Murad'ın Şüca Dede'ye intisap ederek onun manevi otoritesini kabul etmesi bunun bir örneğidir.⁷⁶ Aziz Mahmud Hüdayi'nin, Sultan I. Ahmed'in rüyasını yorumlayarak onu Avusturya savaşına teşvik etmesi ve padişahın bunu uygulaması⁷⁷ şeyhin padişah otoritesinin üstünde olduğu mesajını taşır. Yine Fatih Sultan Mehmet'in, Akşemseddin ve Molla Gürani gibi sufilerin teşvikiyle İstanbul'un fethinde ısrarcı olması, tıpkı gerçekleşmeyi bekleyen programlar gibi, sultanların zihnine giren rüyalardan manevi destek alarak fethi tamamlamaları,⁷⁸ yine bu üstün pozisyonun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

⁷⁵ Bahadır, *a.g.e.*, 50-51.

⁷⁶ Felek, *a.g.e.*, 3, 12, 13.

⁷⁷ Bahadır, *a.g.e.*, 51.

⁷⁸ Serin, *a.g.e.*, 192-93, 253-54.

Manevi hiyerarşik sistemde sultanlar her ne kadar sistemin üstün kişiliklerinden sayılıyor olsalar da, bilhassa intisap ettikleri şeyhler söz konusu olduğunda bir adım geride kalmaktadırlar. Osman Gazi'nin rüyasını anlamlandırarak devletin asıl kuruluşunu sağlayan ve manevi dinamizmini oluşturan kişi Şeyh Edebâli'dir. Emir Sultan'ın manevi pozisyonu Bayezid'inkinden üstündür. Abdurrahim Tırsî, Sultan Selim'den manen daha ileridedir. İstanbul'u fetheden komutan olarak Fatih Sultan Mehmet'in askeri üstünlüğü tartışılmazdır; ancak Akşemsettin'in manevi konumu söz konusu olduğunda Fatih hep bir adım arkadadır. Bunun nedeni şeyhlerin manevi sistemde Hz. Peygamber'e sultanlardan daha yakın olduğu yönündeki inançtır. Ve bu inanç, manevi âlemden rüyalar yoluyla sızarak gerçek/yaşadığımız dünyanın bir parçası haline gelir.

Hiyerarşik sistemlerin üçüncüsü olan kronolojik hiyerarşinin tesisi söz konusu olduğunda da, rüyaların işlevselliğinin devreye girdiği görülmektedir. Nitekim bilhassa kuruluş süreciyle bağlantılı rüyalarda, Osmanlı'nın hem Türk hem de Müslüman kimliğine aynı anda gönderme yapıldığı görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, bu rüyalarda "Müslümanlaşmış Türk" imajının hakim olduğu görülür. Bunun en tipik örneği Osman Gazi'ye nispet edilen rüyalarlardır. Bunlar, devletin ona Allah tarafından bahşedildiği mesajını açıkça taşır. Rüyanın içeriği, yani devletin Allah tarafından veriliyor olması, onu bir yandan İslam geleneğine ve teolojik sistemine bağlarken diğer yandan da eski Türk geleneğine bağlar. Çünkü İnalçık'ın belirttiğine göre tanrının bir insana hükümdarlık vermesi ve bunu mübarek bir kişi aracılığıyla ona bildirmesi Orta Asya Türk-Moğol geleneğine kadar uzanır.⁷⁹ İslam öncesi Türklerde iktidarın tanrı tarafından bahşedilmiş bir "kut" olduğu inancı İslam'la birlikte şekil değiştirerek devam etmiş, devlet Allah tarafından verilen bir idare yetkisi olarak telakki edilmiştir. Osman Gazi'nin rüyasının benzeri ondan önce Selçuklu ve Gazneli saltanat rüyalarında da görülmektedir.⁸⁰ Bu benzerlik sadece kuruluş aşamasındaki rüyalarda değil, aynı zamanda ilerleyen süreçlerde, devletin genişlemesine yönelik rüyalarda da görülür. Örneğin, anlatıldığına göre Oğuz Kağan, devletinin büyüyeceğini rüya yoluyla öğrenmiştir. Uygur Hakanı da benzer bir rüyayı kendi devleti için görmüştür.⁸¹

Türk ve İslam geleneği arasında tam eşik noktada geçişi sağlayan stratejik rüyalara da rastlanır. Bunlar Hz. Peygamber'i Türklerin önde gelenleriyle buluşturan rüyalarlardır. Nitekim bir anlatıya göre Hz. Peygamber, kırk Türk kahramanının rüyasına girip Anadolu'ya gitmelerini ve Osmanoğlu Orhan'a katılmalarını söylemiştir. Orhan Gazi ise Rumeli'nin fethini olanaklı kılması için Allah'a dua ettikten sonra rüyada bu kahramanların gelişini görmüştür.⁸² Daha öncesinde Osman Gazi için de benzer bir desteğin söz konusu olduğu görülmektedir. Sarı Saltuk'un Osman Gazi'yi destekleyerek "bizim beyimizdir, onunla sofu olun" demesi bunun örneklerindendir. Ayrıca Sarı Saltuk, Kafkasya'dan Kırım'a kadar pek çok bölgeyi dolaşarak İslam'ı yaymaya çalışmış, bu esnada bir gece rüyasında Hz. Peygamberi görmüştür. Rüyasında, kendisine Edirne'nin

⁷⁹İnalçık, a.g.e., 132.

⁸⁰ Hasan Basri Karadeniz, "Türklerde 'Kut' Kavramı ve Osmanlılar'ın Kutsiyet Elde Etme Çabaları", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 7 (2005): 3, 7.

⁸¹ Hakan Öztürk, *İslam Tarihi Yazıcılığı'nda Rüya Motifi* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023), 40-41.

⁸² Schimmel, a.g.e., 331.

fethine dair emir verildiği belirtilmektedir. Sarı Saltuk sadece Edirne'nin fethini değil, İstanbul'un fethini de rüyada müjdeleyen kişidir. Anlatıldığına göre Fatih'in İstanbul'u fethetmek için çabaladığı bir dönemde onun rüyasına girmiş ve fethi müjdelemiştir.⁸³

Bilhassa kuruluş aşamasında rüyalara giren müjdecî Türk kahramanlar ve bunların rüyalarına giren Hz. Peygamber temalı rüyaların iki geleneği buluşturan bir fonksiyon görevi üstlendiği anlaşılmaktadır. Böylece padişahlar Türk olarak kalmaya devam etmekte, eski Türk kahramanlarının desteğini de alarak hâkimiyetini pekiştirmektedirler. Ama onlar aynı zamanda müslümandırlar ve Hz. Peygamber onların manevî önderidir. Devlet, tıpkı eskiden olduğu gibi, ilahî kökenlidir; kutsaldır. Bu kutsallık, devlet için savaşp ölenlerin büyük ödül alacağı anlamını da içinde taşıyarak, devlete bağlılığı ilahî sisteme bağlılıkla eşleştirir. Rüyalar burada kilit görevdedirler. İnananlar, Hz. Peygamber'in manevî olarak yaşadığını ve kendilerini yönetmeye devam ettiğini rüyalar sayesinde öğrenirler. Bu aşamada rüyalar, Hz. Peygamber'in Türklük sevgisini ve Türkleri onaylayan tutumunu ortaya çıkaran ruhani araçlardır.

.....
⁸³ Serin, *a.g.e.*, 253-54.

Sonuç

Rüyaların devlet yönetiminde bir araç olarak kullanılması, onların birey psikolojisine indirgenemez olduğunu göstermektedir. Rüyalar, ilişkisel ortamların da etkisiyle büyük çapta sosyo-politik organizasyonları doğrudan etkileme potansiyeline sahiptir. Osmanlı saltanat rüyaları bunun tipik örneğidir. Osmanlı’da rüyalar hem bir meşruiyet aracı hem de bir politika üretme referansı olarak kullanılmıştır.

Osmanlı’da bilhassa ilk dönem fetih hareketleri aşamasında, rüyaların meşruiyet aracı olarak görülmesi, o dönem yaşanan milletlerarası iktidar yarışıyla bağlantılıdır. Çünkü yönetsel üstünlük ve askeri zaferler, İslam toplumunu temsil görevini üstlenecek bir idari ve askeri kadronun meşruiyeti açısından yeterli değildir. Üstelik o günkü İslami söylemde İslam devletini yönetme ve temsil yetkisini sadece Hz. Peygamber’in soyundan gelen birisinin üstlenebileceği inancı hakimken bir Türk boyunun buna talip olması, üstesinden gelinmesi gereken çok sayıda meşruiyet krizini de beraberinde getireceği anlamına gelir. Bu noktada söz konusu krizleri çözme potansiyeli taşıyan — tabir uygunsu — bir arabulucu sistemi devreye girer. Bu, ilahi iradenin takdiri ve Hz. Peygamber’in onayını içeren rüyalar. Bu tür rüyalar dini bir hüküm taşırlar ve siyasi kararların meşrulaşmasında merkezi bir rol üstlenirler.

Osmanlı saltanat rüyalarında ortak bir motif dikkati çekmektedir: Rüya sadece bir kişi tarafından görülüp aktarılan tek taraflı bir olgu değildir. Rüya süreci, birbirleriyle bağlantılı bir ekip tarafından inşa edilir ve fiili bir eylem planına dönüştürülür. Bu ekipte, rüya gören, rüya yorumlayan, rüyaya ortak olan, destek çıkan gibi farklı kişiler yer alır. Bu da ilgili rüyanın sosyolojik bir nitelik taşıma kapasitesini en üst düzeye çıkarır. Böyle bir rüya sonucu hazırlanan bir eylem planı, büyük oranda halk onayını da almaktadır. Çünkü İslam toplumu, Hz. Peygamber’in rüya yoluyla talimat gönderdiğine dair anlatılara karşı duyarlıdır. Bu anlayışa göre bir rüyada O, bir talimat vermişse, gerçekten vermiş gibidir.

Rüyanın bir ekip tarafından politik bir sürece dönüştürülmesi bir araçlar sisteminin ortaya çıkmasıyla mümkün olur. Bu araçlar çoğunlukla şeyhler ve dervişlerdir. Bunların faaliyet alanları ise genellikle yasal sözleşmelerin hatta bazen nesnel dünyanın ölçülerinin bile dışında kalır. Fakat rüyalar sayesinde bu tür faaliyet alanları nesnel dünyanın bir parçası haline gelir. Çünkü toplum bilincinde rüyaların nasıl anlamlandırılacağına yönelik hazır şablonlar vardır. Saltanata dair bir rüya, şeyhin yorumuyla, o da toplumsal zihindeki sadık rüya şablonuyla birleştiğinde; rüya, gizemli kişisel bir deneyim olmaktan çıkar ve gün gibi açık bir karşılaşma vakasına dönüşür. Bir saltanat manifestosu ortaya çıkar. Böylece sıradan halkın da anlamlandıracağı bir kuruluş destanının ve yayılış vizyonunun sosyal tasarımı tamamlanmış olur.

Saltanat rüyaları yoluyla aranan meşruiyet arayışları, Osmanlı’nın özellikle kuruluş ve yükseliş dönemlerinde çeşitli meşruiyet krizleriyle karşılaştığını ve bu krizlerin çözümünde rüyalardan önemli ölçüde yararlandığını göstermektedir. Saltanat varisinin tayini, kritik seferlerin ilanı, önemli kamusal yatırımların planlanması gibi bir çok alanda yaşanan/yaşanacak olan krizler rüya anlatıları yoluyla çözülmüştür. Osmanlı’da hem politika yapıcılar hem de tarih yazıcılığı sorumluluğu üstlenenler, sözlü kültürün

hâkim olduğu ve tahsil seviyesinin düşük olduğu bir toplumda, devletin kuruluş ve yayılış vizyonunu sosyal olarak tasarlama konusunda rüya anlatılarından fazlaca faydalandılar. Bu durum, ilgili kadroların Osmanlı toplumunda meşrulaştırma ve anlamlandırma araçlarını etkili bir şekilde kullanabildiklerini ve özellikle bunu rüya anlatıları yoluyla nasıl gerçekleştireceklerine dair eğitsel bir vizyona sahip olduklarını göstermektedir. Osmanlı kurucu ve yöneticilerinin, rüyaların yapıcı ve yönlendirici gücünü keşfetmiş olmaları, üstelik bunu İslam inancının gerektirdiği bir formatta sunmaları, yönetsel bir başarı örneği olarak görülmelidir.

Saltanat rüyalarının bir ekip tarafından eylem planına dönüştürülmesi, toplumsal yapının üzerine oturduğu yapısal hiyerarşik sistemin karakterini de belirler. Kurumsal yapıyı yönetme yetkisi bulunan padişah, gönüllü olarak kendisini belli ölçüde yönetecek veya yönlendirecek bir başka mercinin ihdasına onay verir ve ona itaat eder. Bu, manevi hiyerarşik sistemi tesis eden manevi üstünler kadrosudur. Manevi hiyerarşik sistemdeki üstünlük sadece gönülden gelen bir hürmetle sınırlı kalmaz. Aynı zamanda padişahları yönlendiren, “sultanların sultanı” unvanıyla önemli ve kritik kararlar alması için onları teşvik eden buyurgan bir yönetsel aktöre de dönüşür. Bu ruhani, ama yönetsel açıdan da üstün sınıfın ortaya çıkmasında rüyaların önemli birer etken oldukları açıktır.

Maddi ve manevi hiyerarşik sistemin ortak yönetimi Osmanlı’da ikili sultanlık sisteminin varlığını gösterir. Bu sistemde manevi hiyerarşik sistemin temsilcisi olan şeyh, maddi hiyerarşik sistemin başındaki padişahı doğrudan veya dolaylı olarak yönlendirebilir. Şeyhin konumu toplumsal meşruiyet açısından da kilit bir roledir. Sadece yasal otoriteyi dini açıdan meşrulaştırmakla kalmaz aynı zamanda halk üzerindeki yönetsel etkisinin de teminatını oluşturur. Sultanın ordusunda savaşmak, Hz. Peygamber’in ordusunda savaşmakla aynı olur. Bu, günümüzde de devam eden “askerlik Peygamber ocağıdır” anlayışını inşa etmiş bir inançtır. Hz. Peygamber bizzat kendisi gelerek, bu ordunun kendi ocağı olduğunu söylemez; fakat bu, şeyh efendilerin rüyaları yoluyla adım adım inşa edilir. Osmanlı’da bu manada çifte sultanlık sistemi Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir. Atatürk’ün Türkiye Cumhuriyeti için söylediği “...şeyhler, dervişler,...memleketi olamaz” sözü bu ikili sistemin tasfiyesine yönelik politik bir tutumu yansıtır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallarına uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın Committee on Publication Ethics (COPE)' in tüm şartlarını ve koşullarını kabul ederek etik görev ve sorumluluklara riayet ettiğimi beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmayla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Declaration

I declare that this study is original; that I have acted by the principles and rules of scientific ethics at all stages of the study, including preparation, data collection, analysis, and presentation of information; that I have cited sources for all data and information not obtained within the scope of this study and included these sources in the bibliography; that I have not made any changes in the data used, and that I comply with ethical duties and responsibilities by accepting all the terms and conditions of the Committee on Publication Ethics (COPE). I hereby declare that if a situation contrary to my statement regarding the study is detected, I agree to all moral and legal consequences that may arise.

Hakem Değerlendirmesi

:Dış bağımsız.

ÇıkarÇatışması

:Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek

:Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review

:Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest

:The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support

:The authors declared that this study has no financial support.

Kaynakça

- Afyoncu, Erhan. “Çözümlemeyen Muamma: Osmanlı İmparatorluğu Nasıl Kuruldu?” *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy 11 (2002): 257-66.
- Ağçoban, Sıddık. “Dini Grubun İnşasında Rüya Anlatılarının Rolü”. *İnterdisipliner Açıldan Rüya-1*, ed. Veli Atmaca, Mehmet Salih Gecit ve Mehmet Deri, 393-427. İstanbul: Kitabî Yayınları, 2025.
- Ağçoban, Sıddık. “Hiyerarşiler ve Dini Topluluğun Örgütlenmesindeki Rolü”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 31, sy 3 (2020): 462-478
- Alvan, Türkan. *Sultan Murad-ı Salis’in Dünyası: Mektuplar ve Rüyalar Işığında Bir Derviş Padişah*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- Aydın, Hayati. “İlahi Vahiy İle İnsanlığın Ortak Ontolojik Gerçekliği Arasındaki İlişki”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28, sy 1 (2024): 220-41. doi:10.18505/cuid.1437702.
- Bahadır, Savaşkan Cem. *İbn Sirin: Rüyalar Kitabı*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017.
- Barkan, Ömer Lütfi. *Kolonizatör Türk Dervişleri*. İstanbul: Hamle Yayınları, 2020.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
- Ceylan, Nazlı. “Son Dönem Osmanlı Siyasî İstikrarsızlığına Dair Söylemler: Jön Türklerin Rüyaları”. Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Çetin, Halil. “Ağaç Motifli Osmanlı Saltanat Rüyasının Tabir İlmi Açısından Değerlendirilmesi”. *Gazi Akademik Bakış* 5, sy 10 (2012): 25-38.
- Çetin, Halil. “Osmanlı Saltanat Hülyaları ve Tarihi Bağlam”. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 27, sy 1 (2012): 37-68.
- Dansk Biografisk Leksikon. “Aksel Volten.” Son güncelleme: 28 Haziran 2025. https://biografiskleksikon.lex.dk/Aksel_Volten.
- Dee, Nerys. *Rüyaları Anlamak: Rüyaların Gücünden Faydalanmak İçin Bir Rehber*. Çev. Nilüfer Kavalalı. İstanbul: İlhan Yayınevi, 1997.
- Derviş Ahmed Aşikî (Âşıkpaşazade). *Tevarih-i Al-i Osman: Aşıkpaşazâde Tarihi*. Haz. Ayşenur Kala. İstanbul: Kamer Yayınları, 2013.
- Emecen, Feridun. “Mal Hatun”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ek-2:182-83. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2019.
- Eraslan, Sibel. *Kadın Sultanlar*. 3. bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Evginer, Nilüfer. “Psikolojik ve Dini Bir Fenomen Olarak Rüya”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Felek, Özgen. *Sultan III. Murad’ın Rüya Mektupları (Kitabü’l-Menamat)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.

- Finkel, Caroline. *Rüyadan İmparatorluğa: Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü (1300-1923)*. Çev. Zülal Kılıç. İstanbul: Timaş Yayınları, 2007.
- Gibbons, Herbert Adams. *The Foundation of The Ottoman Empire: A History of The Osmanlis Up To The Death of Bayezid I (1300-1403)*. Oxford: Clarendon Press, 1916.
- Gülsoy, Ersin. "Kuruluştan İstanbul'un Fethine". *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, ed. Tufan Gündüz, 8. bs. 13-59. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.
- Gümüšoğlu, Hasan. *İslam'da İmamet ve Hilafet*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1999.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Hadîdi. *Tavarih-i Ali Osman (1299-1523)*. Haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1991.
- Hafız Hulusi Efendi. *Rüyaların Işığında Nefis Mertebeleri (Mizanu'n-Nüfus)*. Çev. Abdurrahman Acer. İstanbul: Sebil Yayınevi, 2006.
- Holbeche, Sooz. *Rüyaların Gücü*. Çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Say Yayınları, 1994.
- Imber, Colin. "İlk Dönem Osmanlı Tarihinin Kaynakları". *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, ed. Oktay Özel ve Mehmet Öz, 39-71. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000.
- İnalcık, Halil. "Âşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı?" *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, ed. Oktay Özel ve Mehmet Öz, 119-45. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000.
- Kara, İsmail. *Şeyhendifinin Rüyasındaki Türkiye*. 4. bs. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.
- Karadeniz, Hasan Basri. "Türklerde 'Kut' Kavramı ve Osmanlılar'ın Kutsiyet Elde Etme Çabaları". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 7 (2005): 1-14.
- Köprülü, Fuad. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1959.
- Köprülü, Fuad. *Osmanlı'nın Etnik Kökeni*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.
- Köprülü, Fuad. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu (Külliyyat 8)*. Ed. Orhan Köprülü. İstanbul: Alfa Tarih, 2015.
- Lahire, Bernard. *The Sociological Interpretation of Dreams*. Çev. Helen Morrison. Polity Press, 2020.
- Lindner, Rudi Paul. "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde İtici Güç ve Meşruiyet". *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, ed. Oktay Özel ve Mehmet Öz, 406-27. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000.
- Özcan, Azmi. "Hilafet (Osmanlı Dönemi)". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 17:546-53. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998.

- Özdemir, H. Ahmet. *Moğol İstilâsı ve Abbâsî Devleti'nin Yıkılışı*. 3. bs. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.
- Özdemir, Mustafa. “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Rüya Motifi”. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Öztürk, Hakan. *İslam Tarihi Yazıcılığı’nda Rüya Motifi*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023.
- Öztürk, Necdet, haz. *Aşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.
- Schimmel, Annemaria. *Halifenin Rüyalari: İslam’da Rüya ve Rüya Yorumu*. Çev. Tuba Erkmen. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.
- Schmallegger, Frank Anthony. “The Sociology of Dreams”. Doctoral Thesis, The Ohio State University, 1975.
- Serin, Rahmi. *İstanbul ve Anadolu Evliyalari*. İstanbul: Pamuk Yayıncılık, 2003.
- Szpakowska, Kasia. “Aynanın İçinden: Eski Mısır’da Rüyalar”. *Psikolojik Kültürel ve Dini Boyutlarıyla Rüyalar*, ed. Kelly Bulkeley, çev. Dilek Cenkçiler, 30-44. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, 2008.
- Taşpınar, İsmail. “Dinlerde Rüya”. *Tarihten Günümüze Tartışmalı İnanç Meseleleri-II: Nur-ı Muhammedî, Vahdet-i Vücut, Rüya, Tenasüh (Reenkarnasyon)*, ed. Mehmet Bulğen ve İsmail Taşpınar, 2. bs. 313-33. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.
- Tural, Murat. “Hülâgû Han’ın Bağdat’ı İstilası (1258) ve Tahribe Teşvik Meselesi”. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 10, sy XXX (2017): 21-50.
- Tural, Mustafa. “Semitik Metinlerde Apokaliptik Anlatımlar Üzerine Psiko-Fenomenolojik Analizler”. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, sy 3 (2021): 115-60.
- Von Grunebaum, Gustave E. “The Cultural Function of the Dreams as Illustrated by Classical İslam”. *The Dream And Human Societies*, ed. Gustave E. Von Grunebaum ve Roger Caillois, 3-22. Berkeley: University of California Press, 1966.
- Yazıcı, Muhammed. “Osmanlı Dünyasında Rüya Görmek Üzerine”. *Asia Minor Studies* 4, sy 7 (2016): 120-48. doi:10.17067/ams.22230.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. Haz. Asım Cüneyd Köksal ve Murat Kaya. C. 3. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Yüksel, Ahmet. “Rüyalar ve Osmanlı İmparatorluğu”. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 45 (2014): 1-23.